

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

MILDA VIZBARAITĖ

TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

**NUSIKALSTAMA VEIKA PADARYTOS NETURTINĖS
ŽALOS ATLYGINIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
Prof. dr. Raimundas Jurka

Vilnius, 2012

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA	7
2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE PROCESAS	
2.1 Civilinio ieškinio atsiradimo procese prielaidos ir nagrinėjimo ypatumai.....	14
2.2 Proceso dalyviai, turintys teisę į neturtinės žalos atlyginimą.....	19
3. NUSIKALSTAMA VEIKA PADARYTOS NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI: TEISĖS AIŠKINIMAS IR TAIKYMAS	
3.1 Neturtinės žalos nustatymo baudžiamajame procese kriterijai ir jų vertinimas	26
3.2 Priteistinos neturtinės žalos dydžio nustatymo problema	37
IŠVADOS	45
PASIŪLYMAI	47
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	48
SANTRAUKA	52
SUMMARY	53

IVADAS

Temos aktualumas

Asmeniui padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas yra konstitucinė žmogaus teisė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹ 30 straipsnyje, kur nurodoma, kad "asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas", tačiau iki pat 2001 metų, kai įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas² (toliau - CK), neturtinės, Konstitucijoje įvardintos moraline, t.y. žalos, patirtos ne dėl atitinkamo materialaus turto praradimo, o nematerialiais pagrindais, atlyginimas nebuvo tinkamai reglamentuotas. CK įsigaliojimas neturtinės žalos institutą sukonkretino ir davė paskatą šio instituto vystymuisi Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Taigi, neturtinė žala yra pakankamai naujas reiškinys Lietuvos teisėje. Tačiau kartu tai yra beveik kiekvienam sąmoningam piliečiui girdėta ir dažnai aktuali sąvoka. Panagrinėjus teismų praktiką matyti, kad neturtinės žalos atlyginimo reikalavimas yra keliamas itin dideliame skaičiuje įvairaus pobūdžio bylų: darbo teisės, šeimos, garbės ir orumo, sandorių nuginkijimo, ikiteisminio tyrimo, eismo įvykių bylose ir, žinoma, bylose, kylančiose dėl asmenų nusikalstamos veikos. Akivaizdu, kad asmuo, nukentėjęs nuo kito asmens nusikalstamos veikos, dažnu atveju patiria ne tik materialinę žalą, tačiau ir nematerialią skriaudą, ir turi teisėtą lūkestį, kad ši skriauda bus atlyginta.

Vis dėlto, nepaisant esamo neturtinės žalos reglamentavimo, neturtinės žalos kompensavimas vis dar kelia nemažai diskusijų. Susiduriama su aktualiais klausimais, kada galima laikyti, kad buvo patirta neturtinė žala, kaip įvertinti, kokio dydžio neturtinė žala buvo patirta, koks asmenų ratas ją patyrė ir kaip ši žala turėtų būti atlyginta. Šie klausimai nagrinėjami tiek akademinio lygmeniu, tiek kasdienėse diskusijose. Egzistuojantys neaiškumai ir neturtinės žalos atlyginimo probleminiai aspektai kelia grėsmę šio teisinio instituto reputacijai: iškreipiamas neturtinės žalos suvokimas, atsiranda piktnaudžiavimo šia teise galimybė, o kitais atvejais - grėsmė dėl šios teisės neveiknumo. Reikalingi išsamūs neturtinės žalos instituto tyrimai, egzistuojančių šioje srityje problemų išryškėjimas ir galimų jų sprendimo priemonių pasiūlymas.

¹Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

²Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

Temos ištyrimo mokslinėje literatūroje lygis

Kadangi, kaip minėta, neturtinės žalos institutas yra pakankamai naujas reiškinytis Lietuvoje, jis nėra plačiai išnagrinėtas. Neturtinės žalos tyrinėjimu mūsų šalyje per pastarąjį dešimtmetį užsiėmė pagrįdę keletas analitikų. Paminėtini S. Cirtautienės tyrimai šioje srityje: monografija "Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas", keletas straipsnių leidinyje "Jurisprudencija" ("Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas", 2005 m., "Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę", 2007 m.). Vienas naujausių tiriamųjų darbų šioje srityje yra R. Volodko monografija "Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje", kuria plačiai remiasi ir kiti autoriai, bandantys gilintis į neturtinės žalos atlyginimo procesą (pvz. S. Bikelis). Tačiau S. Cirtautienės tyrimo objektu buvo pasirinkta daugiau lyginamoji bei istorinė neturtinės žalos instituto analizė, koncentruotasi tik ties tam tikrais neturtinės žalos atlyginimo aspektais. R. Volodko monografijoje taipogi atsiribojo nuo platesnės neturtinės žalos kompensavimo baudžiamajame procese analizės.

Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese analizę, svarbiausi yra A. Rudzinsko darbai. Autorius yra publikavęs visą eilę mokslinių straipsnių ("Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos", 1999 m., "Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas: lyginamieji aspektai", 2001, "Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje", 2001, "Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse", 2002 m., ir kt.). 2001 metais autorius yra apsigynęs ir daktaro disertaciją tema "Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai". Tačiau visi šie tyrimai buvo atlikti ganėtinai senai, dar iki 2003 metų, kuomet įsigaliojo naujasis Baudžiamojo proceso kodeksas³ (toliau -BPK), įtvirtinęs galimybę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese. Prie pastaraisiais metais atliktų išsamesnių neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese analizių galima paminėti S. Bikelio publikaciją "Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo", publikuotą 2011 m. leidinyje "Teisės problemos". Taigi galima teigti, kad egzistuoja naujesnių ir išsamesnių nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo tyrimų poreikis.

³Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

Atsižvelgiant į nurodytą temos aktualumą, šio magistro darbo *tyrimo objektas* - nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimas: bendrieji teoriniai pagrindai ir baudžiamosiose bylose susiformavusios teismų praktikos analizė.

Tyrimo dalykas - nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos reglamentavimas, teisės doktrina ir teisminė praktika.

Keliama *darbo hipotezė* - neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese reglamentavimas nėra pakankamas ir egzistuoja nusikalstama veika patirtos neturtinės žalos fakto ir dydžio nustatymo problema.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas - ištirti, ar nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo baudžiamosiose bylose procesas leidžia tikėtis nukentėjusiam asmeniui tinkamos jo interesų apsaugos.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti neturtinės žalos sampratą (jos sąvoką, tikslus ir funkcijas).
2. Ištirti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese reglamentavimą bei šių teisės normų taikymą.
3. Atskleisti bei įvertinti pagrindinius nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos nustatymo kriterijus.
4. Įsigilinti į Lietuvos baudžiamajame procese priteistinos neturtinės žalos atlyginimo dydžius.
5. Pateikti pasiūlymus nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo praktinio taikymo problemų sprendimui.

Tyrimo metodika

Nagrinėjant nurodytą tyrimo objektą, bus naudojami keli tyrimo metodai:

1. *Dokumentų analizės metodas* - pirminiai tyrimo duomenys bus gaunami iš keleto pobūdžio dokumentų (įstatymų, teismų praktikos).
2. *Istorinis metodas* - naudojamas atskleidžiant neturtinės žalos atlyginimo instituto genezę.
3. *Teleologinis metodas* - naudojamas atskleidžiant neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese tikslus.

4. *Apibendrinimo metodas* - vadovaujantis naudotais dokumentais ir literatūra apibendrinamos galutinės išvados ir teikiami pasiūlymai.

Darbo struktūra

Šį darbą sudaro trys tarpusavyje susijusios dalys. Pirmoje dalyje atskleidžiama bendrinė neturtinės žalos samprata, tikslai ir funkcijos. Antroje dalyje gilinamasi į teorinius neturtinės žalos atlyginimo baudžiamosiose bylose proceso aspektus (proceso organizavimo formas, proceso dalyvius, kurie gali kreiptis dėl neturtinės žalos atlyginimo). Galiausiai, trečiojoje magistro darbo dalyje, remiantis teismine praktika, išryškunami pagrindiniai nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo probleminiai aspektai: kritiškai pažvelgiama į neturtinės žalos nustatymo baudžiamajame procese kriterijus bei atliekama priteistų nusikalstama veika padarytų neturtinių žalų dydžių suvestinė analizė. Tyrimas atliekamas siekiant apibendrinti, kiek sėkmingai Lietuvoje veikia neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese institutas, ar praktikoje yra pasiekiami neturtinės žalos atlyginimo pagrindiniai tikslai. Išryškinus pagrindines problemas, išvadose teikiami pasiūlymai šių problemų sprendimui.

Darbe naudojami kelių rūšių **šaltiniai**. Pirmiausia, remiamasi jau atliktais neturtinės žalos atlyginimo, tame tarpe ir baudžiamosiose bylose, tyrimais, t.y. S. Cirtautienės, R. Volodko, A. Rudzinsko ir kt. darbais. Teisinėje doktrinoje neturtinės žalos institutas yra aptartas daugiau bendrine prasme, t.y. kas patenka į šio instituto sąvoką, kokių tikslų juo siekiama ir pan., todėl nurodytų autorių darbais daugiau remiamasi teorinėje darbo dalyje. Tuo tarpu aptariant neturtinės žalos atlyginimo procesą, žalos nustatymo kriterijus bei priteistų kompensacijų dydį baudžiamosiose bylose, atliekamas Lietuvos teisės aktų, pirmiausia CK bei BPK, ir teismų, pagrinde Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip paskutinės instancijos, tačiau ir Lietuvos apeliacinio teismo (įvertinant, kad ne visi skundai kasacinėje instancijoje yra priimami), praktikos tyrimas. Taip pat, kaip vienas iš šio darbo šaltinių naudojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“ apibendrinta darbui aktualių bylų apžvalga.

1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA

Konstitucijos II skirsnyje "Žmogus ir valstybė" yra įtvirtintos teisės į tokias neturtinio pobūdžio vertybes, kaip gyvybė, orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas, sveikata ir kt. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁴ 1 straipsnio pagrindu šalys (tarp jų ir Lietuva) garantuoja kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam žmogui teises ir laisves, apibrėžtas šios Konvencijos pirmame skyriuje, tarp jų - teisė į gyvybę, kankinimo draudimas, asmens neliečiamybė, asmeninio ir šeimos gyvenimo pagarba ir kt. Todėl akivaizdu, kad valstybė ir įstatymų leidėjas turi pareigą užtikrinti šių neturtinių teisių ir neturtinių vertybių apsaugą, tinkamą įgyvendinimą bei numatyti realias jų gynimo priemones. Asmens patiriama nematerialinė žala atsiranda tais atvejais, kai yra pažeidžiami tam tikri asmeniniai neturtiniai gėriai.

Kaip teigiama R.Volodko monografijoje⁵, nematerialinės žalos kompensavimo užuomazgų teisėje galima aptikti jau pirmuosiuose mums žinomuose istoriniuose šaltiniuose. Dvylikos lentelių įstatymai numatė mirties bausmę už šmeižikiškų ar įžeidžiančių dainų kūrimą ir atlikimą; kūno sužalojimo atveju šalia Taliono principo buvo taikomos ir piniginės baudos, kurios turėjo nubausti kaltininką ir kartu kompensuoti nukentėjusiojo praradimus. Vis dėlto, Lietuvos teisės sistema, kitaip nei kitos romanų-germanų teisės šeimos valstybės, ilgus metus apskritai nepripažino galimybės atlyginti neturtinę žalą. Iki 1940 metų didesnėje nepriklausomos Lietuvos teritorijos dalyje galiojusiame Rusijos įstatymų sąvade (X tomo I dalies 670 straipsnis) buvo numatyta, kad asmens nuoskaudos ar įžeidimo nuskriaustojo patirti kredito ar turto nuostoliai atlyginami teismo nuožiūra ir nutarimu, tačiau rasti šios normos taikymo pavyzdžių neįmanoma. Sovietmečiu Lietuvoje galioję įstatymai žinojo tik turtinės žalos kategoriją, o neturtinės žalos atlyginimo apskritai nenumatė, tad moralinės žalos sampratos ir atlyginimo klausimai tebuvo tik mokslinių diskusijų dalykas, kurių esminis - moralinės žalos kompensavimo pinigine forma leistinumo problema. Tik Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, buvo suvokta, kad teisėje, ypač privatinėje, turi vyrėti ir įsitvirtinti taip vadinamas "bendražmogiškų vertybių prioriteto principas", reiškiantis, jog teisė, garantuodama visokeriopą turtinių teisių bei interesų gynimą, negali ignoruoti ir "diskriminuoti" asmeninių neturtinių vertybių, palikdama jas be efektyvios teisinės apsaugos.

Pirmą kartą postsovietinėje Lietuvoje moralinės žalos prisiteisimo galimybė buvo įtvirtinta 1990 m. vasario 19 d. priimtame Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatyme. Visuose neturtinę žalą analizuojančiuose darbuose yra teigiama, kad būtent nuo šio

⁴Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

⁵Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. - Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010. - P. 28-36.

teisės akto įsigaliojimo Lietuvoje buvo pradėtas kurti tuo metu dar vadintos moraline žala institutas. 1992 m. spalio 25 d. priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtino konstitucinę asmens teisę į moralinės žalos atlyginimą. Tačiau dar gana ilgą laiką šios konstitucinės teisės įgyvendinimas, ypač baudžiamajame procese, nebuvo tinkamai sureglamentuotas. 2001 metais išleistame straipsnyje A. Rudzinskas pabrėžė, kad "įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į moralinės žalos atlyginimą baudžiamajame procese Lietuvoje vis dar sudėtinga. Jeigu asmeniui nusikalstama veika padaroma žala, įskaitant ir moralinę, jis pripažįstamas nukentėjusiuoju pagal LR BPK 60 straipsnį. Šis straipsnis jau buvo 1961 m. priimtame BPK, tačiau neturtinė (moralinė) žala baudžiamajame procese tiek anksčiau, tiek dabar suprantama „siaurąja“ prasme, t.y. tik kaip tam tikrų nusikaltimų, numatytų LR BK 132 (šmeižimas), 133 (įžeidimas) straipsniuose, padarinys. <...> Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus nėra galimybės nukentėjusiajam atlyginti padarytą „moralinę“ (neturtinę) žalą, nes baudžiamojo proceso įstatymas numato vienintelį atvejį – asmenį pripažinti civiliniu ieškovu tik tada, kai jam padaroma materialinė žala (LR BPK 61 str.). Taigi susidaro gana įdomi situacija. Galiojantys teisės aktai preziumuoja, kad nusikalstama veika gali būti padaroma moralinė (neturtinė) žala, o atlyginimo procedūros baudžiamasis procesas nenumato."⁶

Tik 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame CK 6.250 straipsnyje buvo įtvirtinta aiški neturtinės žalos atlyginimo galimybė. CK 6.250 str. 1 d. neturtinė žala apibrėžiama, kaip *asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais*. CK 6.250 str. 2 d. pagrindu neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujas BPK, kurio 109 str. įtvirtinta teisė asmeniui, dėl nusikalstamos veikos patyrusiam turtinės ar neturtinės žalos, baudžiamojoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas jį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. Taigi 2003 m. gegužės 1 d. galima laikyti ta data, nuo kurios neturtinės žalos institutas buvo įtvirtintas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.

Lietuvos Respublikos teismų praktikoje neturtinė žala apibrėžiama taip pat, kaip numatyta CK 6.250 str. 1 d. Beje, teisinėje literatūroje dažnai pabrėžiama, kad Lietuva yra viena

⁶Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje//Jurisprudencija. 2001, t. 21 (13). P. 71.

iš nedaugelio valstybių, kurioje neturtinės žalos samprata yra įtvirtinta įstatymu. Manytina, kad tai yra protingas sprendimas, nes taip išnyksta galimų spekuliacijų ir svarstymų, kas laikytina neturtine žala, o kas ne, galimybė, ir į teisę įnešama pakankamai aiškumo. Teismai nebeturi papildomos pareigos, taikydami teisę, aiškinti pačią neturtinės žalos sąvoką.

Neturtinė žala yra traktuojama kaip viena iš civilinės atsakomybės formų, todėl jai atsirasti reikalingos civilinės atsakomybės sąlygos: neteisėti veiksmai, patirta žala ir priežastinis ryšys tarp jų. Į žalą padariusio asmens kaltę atsižvelgiama vadovaujantis CK 6.248 str. įtvirtinta norma. Svarbu paminėti ir tai, kad CK 6.250 str. 1 d. pateiktas padarinių, kuriuos konstatavus turi būti atlyginama neturtinė žala, sąrašas nėra baigtinis, žodžiai "ir kita" palieka teismui teisę įvertinti konkrečias bylos aplinkybes ir spręsti, ar buvo patirta neturtinė žala. Taigi, nors įstatymas Lietuvoje pateikia neturtinės žalos apibrėžimą, tačiau kartu neatima iš teismų diskrecijos laisvės, palikdamas jiems galutinę teisę spręsti pagal konkrečias bylos aplinkybes.

Pačiu bendriausiu požiūriu neturtinė žala apima asmens fizinio ir dvasinio pobūdžio kančias, išgyvenimus ir sukrėtimus. Žala padaroma asmeninėms ir neturtinėms vertybėms, tačiau įvertinama pinigais ir kompensuojama. Fizinės kančios - tai asmens dėl kito asmens neteisėtos veikos patiriamas fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, tam tikri negatyvūs fiziologiniai pokyčiai, sukelti fizinį diskomfortą. Atitinkamai dvasinio pobūdžio kančios ir išgyvenimai reiškia neigiamas emocijas bei emocines būsenas, sąlygotas neteisėto įsiskverbimo į dvasinę asmenybės sąmonę, dvasinį sukrėtimą, susijusį su psichologinio pobūdžio išgyvenimais - baime, pasipiktinimu, skriauda, liūdesiu, gėda, vienatve, bejėgiškumu, depresija, psichine trauma, noro gyventi praradimu, asmenybės kompleksais ir panašiais individualiais jausmais⁷. Vienas pirmųjų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bandymų plačiau išaiškinti, kas patenka į neturtinės žalos sąvoką buvo visuomenėje plačiai nuskambėjusi ligoninėje sunkiai sužalotų naujagimių byla. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau - LAT) 2005 m. balandžio 18 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-255/2005 L.Z., M. Z., V. Z, G.Z. prieš VšĮ Marijampolės ligoninę pasisakė, kad "fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis. Asmeniui jis dėl to yra nepalankus, nepriimtinas ir bet kurio protingo asmens požiūriu neturi būti daromas. Tai gali būti fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusias pasekmes. Fizinio poveikio atveju fizinės pasekmes asmuo vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto, bet neišvengiamai vertina ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikatą, nes fizinis asmuo nuolat susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu, t.y. savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Neigiamas fizinis poveikis, pasireiškęs pavojingų gyvybei sunkių

⁷Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. - P. 44.

kūno sužalojimų padarymu, yra lydimas paties sužaloto asmens dvasinių išgyvenimų, kurie asmeniui yra destruktivūs ir dėl to vertinami kaip darantys neturtinę žalą"⁸.

Svarbu ir tai, kad neturtinė žala, kylanti iš fizinių ir dvasinių kančių, netalpina savyje jokio turtinio elemento. Neturtinė žala tik netiesiogiai turi įtakos nukentėjusiojo turtinei sričiai, pavyzdžiui, apriboja darbingumą, atima maitintoją iš jo išlaikomų asmenų gyvybės atėmimo atveju, kas sukelia šiems subjektams turtinio pobūdžio pasekmių⁹. Tačiau vertybės, kurios yra pažeidžiamos asmeniui padarant neturtinę žalą, yra būtent nematerialinio pobūdžio vertybės, tiesioginių materialaus pobūdžio nuostolių ar praradimų (turto netekimas, daikto sugadinimas, piniginių lėšų praradimas) šiuo atveju nukentėjęs asmuo nepatiria, o jei juos patiria, tai ši žala yra priskiriama turtinei žalai ir yra atlyginama vadovaujantis teisės normų nuostatomis, reglamentuojančiomis turtinės žalos atlyginimą. Jei abi žalos yra patirtos kartu, teismo jos visuomet yra aiškiai atskiriamos ir kompensacijos yra priteisiamos aiškiai atskirtomis pinigų sumomis.

Teisės doktrinoje nėra vieningos nuomonės, kokių tikslų siekiama neturtinės žalos atlyginimu ir kokias funkcijas atlieka neturtinė žala. Skiriamos 3 galimos neturtinės žalos funkcijos: *baudžiamoji*, *kompensacinė* ir *prevencinė*. Tačiau viena iš šių funkcijų - neturtinės žalos priteisimo traktavimas kaip baudos kaltajam asmeniui, šiuolaikinėje teisės doktrinoje yra vertinamas kaip teisinis anachronizmas ir to siūloma atsisakyti.

Požiūris, kad neturtinės žalos atlyginimas yra baudinė sankcija, kurios funkcija yra nubausti žalą padariusį asmenį, iš esmės vyravo iki pat XXI amžiaus pradžios. R. Volodko pabrėžia, kad "pastarąja idėja buvo persmelktas ir 1964 m. Lietuvos civilinis kodeksas bei kiti civiliniai įstatymai, kuriuose ilgą laiką buvo nustatytos tvirtos piniginės sumos, kaip dvasinių bei fizinių kančių kompensacijos ribos, kurios būdamos iš anksto žinomomis, galėjo sudaryti labiau baudinės - represinės, skiriamąją ribą tarp civilinės ir baudžiamosios teisės trinančios nei kompensacinės sankcijos vaizdą, taip pat sunkiai galėjo įgyvendinti prevencinę - auklėjamąją civilinės atsakomybės funkciją"¹⁰. Galima teigti, kad jei neturtinės žalos atlyginimu būtų siekiama tik nubausti kaltąjį dėl žalos asmenį, neturtinės žalos atlyginimas būtų įmanomas tik tais atvejais, yra nustatoma žalą padariusio asmens kaltė, o priteisiamos žalos dydis priklausytų ne nuo nukentėjusiojo patirtų išgyvenimų, o nuo kaltininko veiksmų intensyvumo, tyčios ir pan. Dėl to, kaip teigia S. Cirtautienė, "baudinės funkcijos ir baudinių elementų atsisakymas neturtinės žalos atlyginimo srityje grindžiamas idėja, kad bet kokie baudiniai elementai (pvz.

⁸LAT CBS 2005-04-18 nutartis c. b. L.Z, M.Z., V.Z, G.Z. v. *VsĮ Marijampolės ligoninė*, Nr. 3K-7-255/2005.

⁹**Volodko R.** Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. - P. 45-46.

¹⁰Ten pat - P. 70-71.

žalą padariusio asmens kaltės laipsnis ir pan.) žalos atlyginimo santykiuose prieštarauja šiuolaikinės civilinės teisės paskirčiai." ¹¹

Šiuolaikinėje teisės doktrinoje kaip pagrindinė funkcija, kurią atlieka neturtinės žalos atlyginimas, yra įvardijama kompensacinė funkcija. Ši funkcija išskiriama ir Lietuvos teismų praktikoje. Neturtine žala siekiama atlyginti už nukentėjusiojo patirtą skriaudą. Ji turi būti atlyginama tokio dydžio, kad kiek įmanoma teisingiau būtų atlyginama nukentėjusiajam. Tiesa teismų praktikoje pabrėžiama, kad nors neturtinės žalos instituto paskirtis - teisingai kompensuoti patirtą dvasinį skausmą, neigiamus išgyvenimus, nepatogumus, tačiau neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi. ¹² Taip yra todėl, kad neturtinės žalos atlyginimą lemia būtinybė kompensuoti tokią žalą, kurios įvertinti pinigais nėra įmanoma, nes ji padaroma piniginės išraiškos neturinčioms vertybėms, nėra susijusi su tam tikrais turтинiais praradimais, o pasireiškia dvasinio pobūdžio netekimais, tačiau vis tiek nėra kito būdo ją atlyginti, kaip tik įvertinti pinigais ir išmokėti atitinkamo dydžio kompensaciją. Tam tikrą situaciją skirtingi asmenys gali įvertinti labai skirtingai ir tai, kas vienam asmeniui reikštų didelį dvasinį sukrėtimą, kitam gali būti ne tiek ir reikšminga. Iš to išvedamas pagrindinis neturtinės žalos atlyginimo kaip kompensacijos tikslas - ne tiek nukentėjusiojo asmens grąžinimas į buvusią padėtį, nes dažnu atveju tai praktiškai nebėra įmanoma, patirtas dvasinis sukrėtimas visam laikui pakeičia nukentėjusiojo asmenybę, požiūrį į supantį pasaulį ir vidinę savijautą, bet siekiama nukentėjusiajam suteikti galimybę įgyti alternatyvų komfortą ir pasitenkinimą teikiančius dalykus, imtis naujos veiklos, kuri padėtų kuo nors kitu pakeisti prarastas galimybes ir atsiradusius nepatogumus. Pinigais kompensuojant asmens patirtą neturtinę žalą yra siekiama padėti šiam asmeniui pamiršti patirtą pažeminimą, jo dvasinio pasaulio sukrėtimą bei to padarinius ir suteikti teigiamų emocijų. Pinigais negali būti sugrąžinta tai, kas prarasta, priešingai nei turtinės žalos atlyginimo atveju, netgi didžiausia pinigų suma nepadės atkurti tai, kas turėta, įsigyti naują tokią pačią vertybę, todėl neturtinės žalos atlyginimu daugiau yra siekiama paguosti, nuraminti nukentėjusįjį. Šis funkcionalus požiūris į neturtinės žalos atlyginimą yra išreiškiamas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuluojamoje doktrinoje. 2006-08-19 nutarime Konstitucinis Teismas pasisakė: "moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (*inter alia* jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima

¹¹Circautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - Vilnius: Justitia, 2008. - P. 64.

¹²LAT CBS 2010-02-17 nutartis c. b. P. Š. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-89/2010.

tik iš naujo sukurti, panaudojant *inter alia* materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą (tai nereiškia, kad kai kada išties nėra neįmanoma vien moralinė satisfakcija už patirtą moralinę žalą).¹³

Vis dėlto, į neturtinės žalos atlyginimą žiūrint vien tik funkcionaliai, nebūtų galima paaiškinti neturtinės žalos atlyginimo galimybės tiems asmenims, kurie dėl fizinės ar psichinės negalios nebegali panaudoti gautų pinigų kitiems dalykams, taip pat iš dalies nebūtų galima pagrįsti trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos kompensavimą. Todėl teisės doktrinoje yra skiriamas ir objektyvus požiūris į neturtinės žalos atlyginimą, kuris orientuojasi į bendrą neturtinių vertybių praradimą, kai siekiama bent iš dalies kompensuoti pinigais tai, ką asmuo prarado, nepaisant to, kam jis panaudos neturtinės žalos atlyginimui gautus pinigus, neatsižvelgiant į tai, jaučia asmuo skausmą ar ne, patiria išgyvenimų ar ne. Kaip teigia S. Cirtautienė, "objektyvus požiūris į neturtinės žalos atlyginimo paskirtį reiškia ir tai, kad piniginė kompensacija atlyginant neturtinę žalą suvokiama kaip teisingo žalos atlyginimo principo įgyvendinimas ir pagarbos asmeniui išraiška, rodanti siekį atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą. Toks požiūris į neturtinės žalos atlyginimą pateisina nuostatą nustatant neturtinės žalos dydį vertinti ne tik neigiamus asmens subjektyvius išgyvenimus, prarastas jo galimybes, bet ir išreiškia visuomeninį neigiamą teisės pažeidimo vertinimą."¹⁴ Cituotoje Konstitucinio Teismo doktrinoje taipogi minima galimybė neturtinę žalą traktuoti kaip moralinę satisfakciją. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas irgi yra pasisakęs, kad "neturtinės žalos atlyginimo tikslai neapsiriboja vien kompensacija. Svarbus ir moralinės satisfakcijos aspektas. Taigi neturtinės žalos atlyginimo tikslas - kompensacija ir satisfakcija arba socialinio teisingumo atkūrimas, kai priteisiant žalos atlyginimą, svarbus teisių pažeidimo fakto konstatavimas ir teisėtų interesų pusiausvyros atkūrimas."¹⁵

Galiausiai trečiasis tikslas, kurio siekiama neturtinės žalos atlyginimu, ir trečia šio teisinio instituto atliekama funkcija yra prevencinė funkcija. Šiuolaikinėje teisinėje doktrinoje ši neturtinės žalos funkcija yra laikoma daugiau subsidiaria, papildančia, o ne pagrindine funkcija, vis dėlto, ji taipogi yra svarbi ir būtina paminėti. Kaip teigia R. Volodko, "šia funkcija yra siekiama, kad kompensacinis neturtinės žalos mechanizmas ne tik efektyviai funkcionuotų, užtikrindamas adekvatų patirtos skriaudos atlyginimą kiekvienam nuskriaustam asmeniui, bet ir kad tą mechanizmą reiktų kuo rečiau taikyti, kad jo realizavimo praktika parodytų ir įrodytų teisės pažeidėjui, tuo pačiu visuomenei, jog neturtinės žalos sukėlimas yra nenaudingas,

¹³LR Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai".

¹⁴Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - P. 68-69.

¹⁵Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga // Teismų praktika. 2008, Nr. 29. P. 471.

"neapsimokantis", žlugdantis reiškiny"16. Bet derėtų paminėti, kad išskiriant prevencinę neturtinės žalos funkciją, iš dalies grįžtama prie baudinės žalos atlyginimo funkcijos, nes akivaizdu, kad siekiant padaryti poveikį visuomenei, neturtinės žalos atlyginimą padarant veiksminga prevencine priemone, būtinas atitinkamo pobūdžio kaltininko nubaudimas, kuris "padarytų įspūdį", kitaip sakant, gera prevencija yra tada, kada yra parodoma, kad už atitinkamą elgesį gresia nepageidautinos pasekmės - nubaudimas, ženklios piniginės sumos neturtinei žalai atlyginti priteisimas. Tokios mintys yra keliamos dalies teisininkų ir galima su jomis sutikti. Pavyzdžiui, pritaria S. Bikelio nuomonei, kad "prevencinė priteisiamų pinigų paskirtis reiškia tai, kad, apskaičiuojant jų sumą, dėmesys sutelkiamas ne į padarytą žalą ir vertinimą, kokia pinigų suma būtų adekvati jai, o į tai, kokia suma galėtų padaryti poveikį kaltininkui ir visuomenei. Pinigų sumos koregavimas (didinimas), siekiant didesnio poveikio kaltininkui ir visuomenei, laikytinas ne kuo kitu, o baudinio pobūdžio priemone."17

Apibendrinant šią darbo dalį, pažymėtina, kad neturtinės žalos institutas Lietuvos teisėje yra sąlyginai naujas institutas, tačiau šiuo metu Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių, turinčių teisės normoje (CK 6.250 str.) įtvirtintą neturtinės žalos sąvokos apibrėžimą. Nepaisant to, Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, tebevyksta diskusija, kokią funkciją turėtų atlikti neturtinės žalos atlyginimas ir kokių tikslų ja yra siekiama. Pritartina nuomonei, kad šiuolaikinėse visuomenėse neturtinės žalos atlyginimas pirmiausia turėtų atlikti kompensacinę funkciją, nes jau vien dėl itin specifinės neturtinės žalos atsiradimo prigimties (žala padaroma asmens neturtinėms vertybėms) tas, į kurį šiuo atveju turėtų būti koncentruojamasi labiausiai, turi būti nukentėjęs. Kitoje darbo dalyje bus gilinamasi į neturtinės žalos atlyginimo baudžiamosiose bylose procesą Lietuvoje ir bandoma atrasti atsakymą į klausimą, kokios galimybės ir kam yra suteiktos kreiptis dėl nusikalstama veika patirtos neturtinės žalos atlyginimo.

¹⁶Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. - P. 76.

¹⁷Bikelis S. Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo // Teisės problemos. 2011, Nr. 4 (74).P. 9.

2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE PROCESAS

Atskleidus neturtinės žalos sampratą ir pagrindinius tikslus, kurių yra siekiama šiuo teisiniu institutu, tolimesniam tyrimui yra būtina išsiaiškinti kaip neturtinė žala yra priteisiama baudžiamosiose bylose ir kas gali pretenduoti į neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimą.

2.1 Civilinio ieškinio atsiradimo procese prielaidos ir nagrinėjimo ypatumai

Asmuo, kuris dėl nusikalstamos veikos patiria neturtinę žalą, turi atlikti atitinkamus aktyvius veiksmus, kad ši žala būtų kompensuota, t.y. pareikšti tokio pobūdžio reikalavimą. Todėl neturtinės žalos atlyginimo procese reikšmingi trys elementai: 1) *veika*; 2) *žala* ir 3) *reikalavimas*. Kas yra laikoma neturtine žala, jau buvo aptarta ankstesnėje darbo dalyje, todėl šioje dalyje aptariami likę 2 elementai: veika ir reikalavimo reiškimo būdas/-ai.

CK 6.250 str. 2 d. nurodyta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹⁸ (toliau - BK) 10 straipsnyje išskiria dvi nusikalstamų veikų rūšis: nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą. Taigi kyla klausimas, ar CK 6.250 str. 2 d. teisinė norma apriboja galimybę kreiptis su reikalavimu dėl baudžiamuoju nusižengimu padarytos neturtinės žalos atlyginimo. Šiuo atveju atsakymo reikia ieškoti teismų praktikoje. LAT, išnagrinėjęs bylą, kurioje iš eismo įvykį padariusio ir nežymiai kitų asmenų sveikatą sutrikdžiusio (nusikalstamos veikos padarymo metu tokia veika buvo laikoma baudžiamuoju nusižengimu) asmens buvo prašoma priteisti neturtinę žalą, tačiau žemesnės instancijos teismas neturtinės žalos nepriteisė, motyvuodamas tuo, kad buvo padarytas ne nusikaltimas, o baudžiamasis nusižengimas, pasisakė: "BPK 109 straipsnio prasme civilinis ieškinys baudžiamajoje byloje gali būti pareikštas ir nagrinėjamas kartu su byla, esant šioms sąlygoms: a) kai asmeniui padaryta žala; b) kai kaltinamojo veika turi nusikaltimo ar baudžiamajo nusižengimo požymių; c) kai tarp kaltininko neteisėtos veikos ir padarytos žalos yra priežastinis ryšys. Šios aplinkybės byloje nustatytos. Pirmosios instancijos teismas, išnagrinėjęs nukentėjusiųjų A. P. ir N. P. įstatyminės atstovės ieškininio reikalavimus dėl žalos atlyginimo, pripažino įrodytomis visas civilinės atsakomybės sąlygas – teisės pažeidimą, šį pažeidimą padariusio asmens kaltę, priešingą teisei skolininko (kaltinamojo) elgesį, priežastinį

¹⁸Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

ryšį tarp priešingų teisei kaltinamojo veiksmų ir žalos. <...> A. P. ir N. P. teismo pripažinti nusikalstamos veikos aukomis ir, laikantis procedūrinių taisyklių, byloje įgijo nukentėjusių bei civilinių ieškovų teisinį statusą. Jų civiliniai ieškiniai – sudėtinė šios bylos dalis. Vadinas, civilinio ieškinių nagrinėjimas kartu su baudžiamąja byla suteikė nukentėjusiesiems galimybes ginti savo teisėtus interesus, reikalauti žalos atlyginimo (BPK 28 straipsnis, 110 straipsnio 2 dalis), todėl kasatoriaus argumentas, kad apeliacinės instancijos teismas, paneigdamas nukentėjusių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojo proceso tvarka, pažeidė asmens teisių garantijas, numatytas BPK 44 straipsnio 10 dalyje, laikytinas pagrįstu."¹⁹ Kitoje byloje, kurioje buvo priteista neturtinė žala iš pagal BK 284 str. 2 d. dėl viešosios tvarkos pažeidimo nuteisto asmens ir šis asmuo apskundė tokį teismo sprendimą, kasaciniame skunde nurodydamas, kad teismo sprendimas dėl neturtinės žalos išieškojimo prieštarauja CK 6.250 str. 2 d. nuostatai, pagal kurią neturtinė žala atlyginama, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, LAT pasisakė: "Kasacinio skundo motyvas, kad teismo sprendimas dėl neturtinės žalos išieškojimo iš V. O. prieštarauja CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatai yra nepagrįstas. <...> V. O. nuteista už BK 284 straipsnio 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos padarymą. Tiesioginis šios veikos objektas yra viešoji tvarka. Be tiesioginio objekto šiuo konkrečiu atveju yra ir fakultatyvinis – žmogaus garbė ir orumas. V. O., keikdama J. R. necenzūriniais žodžiais ir spjaudama jai į veidą, be viešosios tvarkos pažeidė ir nukentėjusiosios garbę ir orumą. Asmens garbė ir orumas yra asmeninės neturtinės vertybės, kurias gina teisė, įskaitant ir baudžiamąją teisę. Teisė į garbės ir orumo gynimą garantuojama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8, 10 straipsnyje. Be baudžiamosios teisės, asmens garbę ir orumą gina ir civilinė teisė. CK 1.114 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad civilinė teisė saugo asmenines neturtines teises ir vertybes, t. y. vardą, gyvybę, sveikatą, kūno neliečiamybę, garbę, orumą, žmogaus privatų gyvenimą ir kitas vertybes, su kuriomis įstatymai sieja tam tikrų teisiųjų pasekmių atsiradimą. Vienas iš civilinių teisių gynimo būdų pagal CK 1.138 straipsnio 6 punktą yra padarytos turtinės ir neturtinės žalos išieškojimas iš pažeidusio teisę asmens. Baudžiamojoje byloje šis klausimas sprendžiamas pagal BPK 109 straipsnio nuostatas. Šioje byloje jos įgyvendintos nepažeidžiant įstatymo reikalavimų."²⁰

Tai, kad CK 6.250 str. 2 d. kalbama apie galimybę neturtinę žalą prisiteisti tik nusikaltimo padarymo atveju, o nekalbama apie kitą nusikalstamos veikos rūšį - baudžiamąjį nusižengimą, paaiškinama tuo, kad, kaip minėta, CK buvo priimtas anksčiau nei BK, kuriame buvo įtvirtinta nusikalstamos veikos sąvoka ir nusikalstamos veikos suskirstytos į baudžiamuosius nusižengimus ir nusikaltimus, iki tol tiesiog neegzistavo baudžiamojo

¹⁹LAT BBS 2007-01-23 nutartis Nr. 2K-55/2007.

²⁰LAT BBS 2006-02-07 nutartis Nr. 2K-60/2006.

nusižengimo sąvoka, todėl CK, kaip anksčiau priimtame teisės akte, kalbama tik apie nusikaltimu padaryta neturtinę žalą. Kaip rodo teismų praktika, dėl neturtinės žalos priteisimo galima kreiptis tiek nusikaltimų, tiek baudžiamųjų nusižengimų atvejais, jei tik nukentėję asmenys įrodo jų neturtinėms vertybėms padarytą žalą.

Reikalavimas dėl nusikalstama veika patirtos neturtinės žalos atlyginimo pareiškiamas vadovaujantis baudžiamojo proceso normomis, konkrečiai BPK 109 str., kuriame nurodyta, kad asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas jį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. Todėl teigtina, kad neturtinės žalos priteisimo procese susipina dvi atskiros teisės šakos: baudžiamoji ir civilinė, ir tuo neturtinė žala yra ypatingas teisės institutas. BPK 112 str. 1 d. pagrindu civilinis ieškinys pareiškiamas paduodant ieškinį ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui bet kuriuo proceso metu, tačiau ne vėliau kaip iki įrodymų tyrimo teisme pradžios. Nukentėjusysis, nepareiškęs civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje, turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. Taigi reikalavimo dėl neturtinės žalos priteisimo reiškinys yra išimtinė nukentėjusiojo teisė, vadovaujantis BPK 112 str. 3 d., civilinis ieškovas turi teisę atsisakyti pareikšto ieškinio iki to laiko, kol teismas neišėjęs į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio. Vieninteliai atvejai, kuomet civilinio ieškinio reiškinys yra ne teisė, o pareiga, yra įtvirtinti BPK 117 str., kur yra numatyta, kad prokuroras, palaikantis kaltinimą, privalo pareikšti teisme civilinį ieškinį, jeigu šis nepareikštas, tais atvejais, kai nusikalstama veika padaryta žalos valstybei arba asmeniui, kuris dėl nepilnametystės, ligos, priklausomybės nuo kaltinamojo ar dėl kitų priežasčių negali ginti teisme teisėtą savo interesų.

Nors civilinis ieškinys į baudžiamąjį procesą įneša civilinės teisės elementų, tačiau pagal BPK 113 str. civilinis ieškinys, pareikštas baudžiamojoje byloje, įrodinėjamas pagal šio Kodekso (t.y. pagal baudžiamojo proceso) nuostatas, o, kai nagrinėjant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje kyla klausimų, kurių sprendimo šis Kodeksas nereglamentuoja, taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, jeigu jos neprieštarauja baudžiamojo proceso normoms. BPK 115 str. 1 d. pagrindu priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, teismas, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir dydžio, visiškai ar iš dalies patenkina pareikštą civilinį ieškinį arba jį atmeta. Išimtiniais atvejais vadovujamasi BPK 115 str. 2 d. norma, pagal kurią kai negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka. Taigi teismai, nustatydami neturtinę žalą ir priimdami sprendimą dėl jos atlyginimo, nors ir pagal baudžiamojo proceso nuostatas, bet turi vadovautis atitinkamomis CK

nuostatomis, kurios yra apžvelgiamos ir šiame darbe (CK 6.245 str. - 6.254 str., 6.263 str. - 6.291 str. ir kt.). Neturtinės žalos atlyginimas be civilinės teisės įsikišimo į baudžiamąjį procesą yra įmanomas tik vienu atveju, t.y. kai kaltininkas savanoriškai atlygina padarytą žalą (BPK 107 str., 108 str.).

Pagal atliktą baudžiamojo proceso normų analizę teigtina, kad neturtinės žalos, padarytos nusikalstamomis veikomis, atlyginimas sąlygoja civilinės teisės intervenciją į baudžiamąją teisę. Šios dvi teisės šakos yra pagrįstos skirtingais principais, todėl svarbu, kad civilinio proceso principai neužgožtų baudžiamojo proceso principų, o pats civilinis ieškinys neužgožtų baudžiamosios bylos proceso. Manytina, kad civilinio ieškinio nagrinėjimui baudžiamajame procese tenka "antraeilis" vaidmuo, žalos atlyginimo procesas baudžiamajame procese yra antrinis procesas. Prioritetas yra skiriamas nusikalstamos veikos išaiškinimui (BPK 1 str.). Skirtingai nei civiliniame procese, šalys baudžiamojoje byloje negali plačiai naudotis dispozityvumo principo galimybėmis, neveikia ir bendradarbiavimo (kooperavimosi) principas.

Pagal Civilinio proceso kodekso²¹ (toliau - CPK) taisykles procesas pilnai tęsiamas tik išimtinu BPK 115 str. 2 d. normos pagrindu. Paprastai tokia situacija susiklosto ypatingo sunkumo bylose, kai padaryta didelio masto žala, kelianti abejonių žala, kurios pagrindimui reikalingas atskiras išsamesnis teismo motyvų išaiškinimas. Šia išimtimi pasinaudojama tada, kai civilinio ieškinio negalima tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos. Vis dėlto, LAT nuomone, Lietuvoje teismai kartais naudojami išimtinė BPK 115 str. 2 d. norma, vengdami nagrinėti sudėtingesnius civilinius ieškinius. Tai gali būti pripažinta kaip baudžiamojo proceso pažeidimas. Štai 2007-01-23 nutartyje LAT, naikindamas apygardos teismo nutarties dalį, kuria ieškovų ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo paliktas nenagrinėtu, pasisakė: "Ieškinys apkaltinamajame nuosprendyje gali būti paliktas nenagrinėtas tik išimtiniais atvejais, t. y., kai jo negalima tiksliai apskaičiuoti, neatidėjus bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos (BPK 115 straipsnio 2 dalis). Nesant šių aplinkybių, apeliacinės instancijos teismas be teisėto pagrindo pripažino ydingu apylinkės teismo nuosprendį bei paliko nenagrinėtą civilinį ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo. A. P. ir N. P. teismo pripažinti nusikalstamos veikos aukomis ir, laikantis procedūrinių taisyklių, byloje įgijo nukentėjusiųjų bei civilinių ieškovų teisinį statusą. Jų civiliniai ieškiniai – sudėtinė šios bylos dalis. Vadinasi, civilinio ieškinio nagrinėjimas kartu su baudžiamąja byla suteikė nukentėjusiesiems galimybes ginti savo teisėtus interesus, reikalauti žalos atlyginimo (BPK 28 straipsnis, 110 straipsnio 2 dalis), todėl kasatoriaus argumentas, kad apeliacinės instancijos teismas, paneigdamas nukentėjusiųjų teisę reikalauti neturtinės žalos

²¹Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

atlyginimo baudžiamojo proceso tvarka, pažeidė asmens teisių garantijas, numatytas BPK 44 straipsnio 10 dalyje, laikytinas pagrįstu."²²

Kitas svarbus aspektas, kalbant apie neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimą, yra BPK 115 str. 3 d. 2 p. norma, pagal kurią teismas baudžiamajame procese palieka civilinį ieškinį nenagrinėtą, jeigu kaltinamasis išteisinamas, nes nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčios veikos. Tačiau šiuo atveju civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. Kitaip sakant, nuosprendis, konstatuojantis nusikalstamos veikos nebuvimą, ne visada pašalina civilinę atsakomybę už padarytą žalą. Be to, baudžiamajame procese galimi ir tokie atvejai, kai priimamas nuosprendis atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės (pagal BK 36-40 str.). Kaip elgtis su civiliniu ieškiniu tokiais atvejais BPK 115 str. nereglamentuoja, tai laikytina įstatymo spraga ir tenka vadovautis teismų praktika, o ji linksta link to, kad ieškiniai dėl žalos atlyginimo tokios kategorijos bylose turėtų būti išsprendžiami iš esmės, t.y. priimamas vienas iš BPK 115 str. 1 d. nurodytų sprendimų. Pavyzdžiui, 2007-03-27 nutartimi Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija panaikino žemesnės instancijos teismo priimto nuosprendžio dalį, kurioje nukentėjusiajam nuo nusikalstamos veikos asmeniui buvo pripažinta teisė į civilinio ieškinio pateikimą, ieškinio dydžio klausimą perduodant nagrinėti CPK tvarka. Teisėjų kolegija priteisė nukentėjusiajam neturtinės žalos atlyginimą iš atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BPK 138 str. 1 d. asmens. Nutartyje konstatuota, kad asmuo nusikalstamais veiksmais padarė neturtinę žalą nukentėjusiajam ir žalos dydis įrodytas faktiniais bylos duomenimis. LAT taip pat pritaria tokiai teismų praktikai.²³

Vadovaujantis šiame skyriuje atlikta teisės normų bei teisminės praktikos analize, galima teigti, kad nors neturtinės žalos prisiteisimo procese yra įtraukiama ir dalis civilinio proceso teisės, tačiau vis dėlto, nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimas yra baudžiamojo proceso dalis. Dviejų teisės šakų: civilinio proceso ir baudžiamojo proceso persipynimas sudaro galimybę teismams, baudžiamajame procese nenorintiems priimti sudėtingos argumentacijos reikalaujančių sprendimų dėl neturtinės žalos atlyginimo, šią pareigą permesti civilinėms teismų kolegijoms. Be to, įstatymu nesureglamentuotas toks ypatingas atvejis, kaip žalos atlyginimas, nuosprendžiu nutraukus baudžiamąją bylą, o akivaizdu, kad tokių situacijų gali pasitaikyti ir tai, kad asmuo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, nereiškia, kad jo veiksmais nebuvo padaryta neturtinė žala. Vėlgi, galimi teismų bandymai šiuo atveju "permesti" sprendimo priėmimą civilinėms kolegijoms, kartu užkraunant papildomą bylinėjimosi

²²LAT BBS 2007-01-23 nutartis Nr. 2K-55/2007.

²³Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga. - P. 492.

naštą nukentėjusiajam asmeniui. Pagirtina, kad šios įstatymo spragos yra sprendžiamos LAT formuojant vieningą teismų praktiką.

Toliau aptariamas civilinio ieškovo statusą galinčio įgyti asmens/asmenų rato klausimas.

2.2 Proceso dalyviai, turintys teisę į neturtinės žalos atlyginimą

Kalbant apie *asmenis*, kurie gali kreiptis dėl jiems padarytos neturtinės žalos atlyginimo, t.y. procese įgyti civilinio ieškovo statusą, akivaizdu, kad pirmiausia tai asmenys, tiesiogiai nukentėję nuo teisės pažeidimo (tiek nusikaltimo, tiek baudžiamojo nusižengimo atveju) ir patyrę tam tikrų dvasinio pobūdžio praradimų ar pakenkimų.

Vadovaujantis tuo, kad neturtinė žala yra priskiriama civilinei atsakomybei, byloje turi būti įrodytos būtinos civilinės atsakomybės sąlygos: neteisėti veiksmai, žala ir priežastinis ryšys tarp jų. Jeigu teismas, nagrinėdamas bylą, konstatuoja, kad tarp tam tikrų nukentėjusiojo asmens patirtų išgyvenimų ir kaltininko padarytų veiksmų nėra priežastinio ryšio, neturtinė žala mažinama arba nepriteistina. Nagrinėdamas bylą, kurioje iš asmens, nuteisto pagal BK 281 str. 3 d., t.y. sukėlusio eismo įvykį, kurio metu buvo sunkiai sutrikdyta kito asmens sveikata, buvo prašoma priteisti neturtinę žalą, LAT pasisakė: "atlyginama yra tik ta žala, kuri yra nusikalstamos veikos pasekmė. Tai reiškia, kad padaryta žala turi būti susijusi priežastiniu ryšiu su nusikalstama veika. Iš bylos duomenų (tarp jų ir pačios nukentėjusiosios paaiškinimų) matyti, kad ne visi civilinės ieškovės L. P. nurodyti nuostoliai yra priežastiniu ryšiu susiję su nuteistosios V. R. nusikalstama veika: nukentėjusiajai dar iki eismo įvykio dėl stuburo susirgimo buvo pripažinta invalidumo grupė, ji jau seniau turėjo sveikatos sutrikimų, lėmusių jos judėjimo suvaržymus. Kadangi šie bendro pobūdžio susirgimai nėra nuteistosios nusikalstamos veikos pasekmės, į juos pagrįstai nebuvo atsižvelgta, nustatant nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo dydį."²⁴ Byloje, kurioje nuo stalinistinio režimo vykdyto genocido nukentėjęs asmuo prašė priteisti iš nuteistų pagal BK 99 str. asmenų neturtinę žalą, LAT pasisakė: "Išplėstinės teisėjų kolegijos vertinimu, ne dėl visų ieškovės nurodytų aplinkybių, kuriomis grindžiama neturtinė žala, egzistuoja priežastinis ryšys su nagrinėjamu atveju nustatytais kasatorių neteisėtais veiksmais. Tam tikri ieškovės nurodomi jos patirti neigiami padariniai – pavardės keitimas, slapstymasis, gyvenamosios vietos nuolatinis keitimas, patirtas nepriteklius – buvo (galėjo būti) nulemti ne tiek nagrinėjamu atveju nustatytų kasatorių neteisėtų veiksmų (įvykdyto nusikaltimo), kiek Lietuvos okupacijos, tuometės politinės-visuomeninės santvarkos

²⁴LAT BBS 2008-04-08 nutartis Nr. 2K-171/2008.

nulemtų veiksmų, t. y. manytina, jog pirmiau nurodytus konkrečius neigiamus padarinius ieškovė, kaip Lietuvos partizano dukterė, atsižvelgiant į tuometės okupacinės valdžios bei politinės-visuomeninės santvarkos nulemtus veiksmus, galėjo patirti ir nesant kasatorių neteisėtų veiksmų (įvykdyto nusikaltimo). Taigi kasatoriams atsakomybė taikytina ne dėl visų ieškovės nurodytų jos patirtų neigiamų padarinių, o dėl tų, kurie yra susiję priežastiniu ryšiu su nustatytais kasatorių neteisėtais veiksmais, dėl kurių ieškovė neteko tėvo J. A. ir dėdės A. A."²⁵

Kitas klausimas susijęs su civilinio ieškovo statuso pripažinimu yra, ar proceso dalyvis, kuris kreipiasidėl neturtinės žalos atlyginimo ir įrodo priežastinį ryšį tarp patirtos neturtinės žalos ir neteisėtų nusikaltusio asmens veiksmų, turi galimybę reikalauti žalos atlyginimo už nusikalstamas veikas, padarytas iki 2001 metų, t.y. iki kuomet naujai priimtame CK buvo įtvirtintas neturtinės žalos institutas? Kaip jau buvo minėta, iki 2001 metais įsigaliojusio naujojo CK neturtinės žalos sąvoka neegzistavo, nors kai kuriais atvejais buvo galimybė prisiteisti moralinę žalą ir, svarbiausia, tokia teisė buvo įtvirtinta LR Konstitucijoje. Baudžiamajame procese neturtinės žalos institutas įsitvirtino tik su naujojo BPK įsigaliojimu 2003 metais. Vienas iš svarbiausių teisės principų yra įstatymas atgaline tvarka negalioja, be to, nėra teisės akto, kuriame būtų nurodyta, kad būtų galimybė taikyti neturtinę žalą už veiksmus, padarytus iki 2001 m. CK įsigaliojimo. Taigi iš pirmo žvilgsnio darytina prielaida, kad asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veikų, padarytų iki įstatymo, numatančio neturtinės žalos atlyginimą, įsigaliojimo, neturi teisės kreiptis dėl šio pobūdžio kompensacijos priteisimo. Vis dėlto, gilinantis į LAT praktiką, manytina, kad tokia teisė kai kuriais atvejais yra galima.

2011-02-28 nutartyje byloje Nr. 3K-7-70/2011, kurioje nukentėjusioji kreipėsi dėl neturtinės žalos, padarytos nusikaltimu, nustatytu BK 99 str. (genocidas), išplėstinė teisėjų kolegija, vadovaudamasi Konstitucinio Teismo išaiškinimu, pasisakė: "Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį, kaip tokią, yra konstatavęs, kad būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas. Įtvirtinant šį konstitucinį principą siekiama užtikrinti, kad asmenims, patyrusiems materialinę ar moralinę žalą, ji bus atlyginta (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas). Šis konstitucinis principas (būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą) neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai. Taigi Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas).<...>Lietuvos Respublikos

²⁵LAT CBS 2011-02-28 nutartis c. b. *M.B. v. V.V ir M.Ž.*, Nr. 3K-7-70/2008.

Konstitucinis Teismas 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimu pripažino, kad <...> bendrieji konstituciniai žalos atlyginimo nukentėjusiam asmeniui pagrindai kyla, be kita ko, iš konstitucinių teisingumo ir teisinės valstybės principų. <...> Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį, konstitucinį teisingumo principą negali būti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas susiklostyti tokioms situacijoms, kad asmenų patirta žala, be kita ko, dėl genocido, negalėtų būti teisingai atlyginta. <...> Vien tai, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių laiku nesureguliuoja teisiškai arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai, nereiškia, kad teismai negali ir neturi vykdyti teisingumo. Tokiais atvejais nepaneigiama galimybė teismams tam tikru mastu teisės spragas užpildyti *ad hoc* ir taikyti teisę (be kita ko, naudojantis teisės analogija, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją)."²⁶ Vadovaudamasis tokiu Konstitucinio Teismo išaiškinimu, LAT šioje byloje padarė išvadą, kad "ginčo santykių teisinis reglamentavimas bei ieškovės ieškinio pagrindas ir reikalavimas atlyginti tam tikrais išskirtiniais pagrindais – nusikaltimu žmogiškumui – padarytą žalą lemia, jog bylą nagrinėję teismai, vykdydami teisingumą, ginčui išspręsti privalėjo tiesiogiai taikyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį, užpildyti teisės spragas *ad hoc* ir taikyti teisę (be kita ko, naudojantis teisės analogija, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją). Remdamasi nurodytais motyvais, išplėstinė teisėjų kolegija atmeta kaip nepagrįstus kasacinių skundų argumentus, kuriais teigiama apie kasatoriams taikomą atsakomybę, kuri neva nenustatyta įstatymu."²⁷ Taigi, vadovaujantis šia LAT nutartimi, teigtina, kad civiliniais ieškovais, turinčiais teisę į neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimą, gali būti pripažinti ir asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veikų, padarytų iki 2001 metų. Tačiau, kadangi be apžvelgtos nutarties kitų panašaus pobūdžio teisminių ginčų praktikoje nėra iškilę, nėra galimybės daryti nekvestionuotiną išvadą, kad lengvesnių nusikalstamų veikų, ne nusikaltimų žmogiškumui, atveju, teismas vadovautųsi analogiškais argumentais ir priteistų neturtinę žalą. Po Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimo priėmimo, įstatymų leidėjas papildė LR Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 11 str. normą, nustatančią CK galiojimą ginčiuose, susijusiuose su neturtinės žalos atlyginimu. Iki 2011-06-18, kuomet įsigaliojo pakeitimas, LR Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 11 str. nurodė, kad "šiam kodekse nustatytos taisyklės dėl neturtinės žalos atlyginimo taikomos tiems civiliniams teisiniams santykiams, kurių faktinis pagrindas atsiranda įsigaliojus šiam kodeksui", tuo tarpu po Konstitucinio Teismo išaiškinimo, ši teisės norma buvo papildyta: "taip pat tais atvejais, kai civilinių teisminių santykių faktinis pagrindas yra

²⁶LAT CBS 2011-02-28 nutartis c.b.M.B. v. V.V ir M.Ž., Nr. 3K-7-70/2008.

²⁷Ten pat.

Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio 8 dalyje nurodytas nusikaltimas."Taigi nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų atvejais (būtent jie minimi BK 95 str. 8 d.), neturtinė žala priteistina ir tais atvejais, jei šie nusikaltimai buvo padaryti iki įsigaliojant CK 6.250 str. Pažymėtina, kad dėl kitokio pobūdžio nusikaltimų, šis klausimas, kada turėjo būti patirta neturtinė žala - iki CK įsigaliojimo ar tik po įsigaliojimo, Lietuvos teismų praktikoje nebuvo iškilęs, tačiau Konstitucinis Teismas yra suformulavęs aiškią poziciją, kad pareiga atlyginti asmeniui jo patirtą moralinę žalą buvo įtvirtinta dar 1992 metais Konstitucijoje, kuri yra tiesiogiai taikomas ir aukščiausią galią turintis teisės aktas. Todėl sunku pasakyti, kokį sprendimą priimtų teismas, jei vis dėlto kiltų tokio pobūdžio ginčai dėl kitų nusikalstamų veikų, bent jau tų, kurioms šiuo metu dar nebūtų galimybės pritaikyti BK 95 str. įtvirtintus senaties terminus. Realiai neturtinės žalos, padarytos iki įsigaliojant įstatymams, įtvirtinusiems neturtinės žalos institutą Lietuvos teisėje, atlyginimas šiuo metu būtų galimas nebent tik sunkių, labai sunkių nusikaltimų, tyčinių gyvybės atėmimo atvejais.

Gilinantį į asmenų, galinčių kreiptis dėl neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo ir būti civiliniais ieškovais, ratą, būtina aptarti ir *trečiuosius asmenis*, kurie ne tiesiogiai nukentė nuo teisės pažeidimo, tačiau pripažįstami patyrusiais neturtinę žalą. Šiuo metu nėra kvestionuojama, kad neturtinė žala gali būti padaroma ir nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens artimiesiems, pirmiausia, gyvybės atėmimo atveju, tačiau galimi ir kiti atvejai. Aiški įstatyminė norma žalos atlyginimo gyvybės atėmimo atveju yra įtvirtinta CK 6.284 str. 1 d., kur numatyta, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą fizinio asmens mirties atveju turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Tačiau teismų praktikoje gyvybės atėmimo bylose šis subjektų ratas yra išplečiamas ir nesivadovaujama vien tik išlaikytinio statuso kriterijumi. Štai 2007-12-27 nutartyje baudžiamojoje byloje, kurioje pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nebuvo priteisę žuvusiojo seseriai neturtinės žalos, vadovaudamiesi CK 6.284 str. 1 d. norma, LAT, naikindamas šiuos sprendimus, pasisakė: "Pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad S. G. negali būti taikomos CK 6.284 straipsnio 1 dalies nuostatos, nes ji nebuvo žuvusiojo brolio J. A. išlaikoma, kartu su juo negyveno, o priešingai, pati žuvusiuoju rūpinosi ir jam padėdavo. Šis teismo argumentas nepagrįstas, nes teismų praktikoje teisė į nusikaltimu dėl gyvybės atėmimo padarytos neturtinės žalos atlyginimą pripažįstama ir asmenims, kurie nebuvo žuvusiųjų išlaikomi, kartu negyveno, tačiau, atsižvelgiant į šių asmenų ir žuvusiojo tarpusavio santykių pobūdį, pripažįstama, kad jiems nukentėjusiojo mirtis sukėlė padarinius, numatytus CK 6.250 straipsnio 1 dalyje. Kasacinės instancijos teismo priimtose nutartyse pripažinta, kad CK 6.284 straipsnio 1 dalyje nurodytų

asmenų ar jiems taikomų kriterijų išvardijimas neturi būti suprantamas kaip kitų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą apribojimas, nes joje nesuformuluotas aiškus asmenų, nenurodytų šioje normoje, teisės gauti neturtinės žalos atlyginimą ribojimas. Be to, atsižvelgtina į Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75) 7 19 punkte suformuluotą teisės į neturtinės žalos atlyginimą kriterijų – neturtinės žalos reikalaujančių asmenų santykių pobūdį, kad santykiai turi būti draugiški iki mirties, pasižymėti nuolatinio pobūdžiu, emociniu tvirtumu, nuoširdumu, artumu (kasacinės nutartys Nr. 2–151/2006, 3K–3–351/2007)."²⁸ Todėl teigtina, kad trečiaisiais asmenimis, kuriems atlyginama neturtinė žala, gali būti įvairūs žuvusiajam artimi asmenys. 2005-06-30 nuosprendžiu byloje Nr. 1A-378/2005 Lietuvos apeliacinis teismas priteisė neturtinės žalos atlyginimą tėvui už jo pilnamečio sūnaus nužudymą. Teismas nuosprendyje nurodė, kad vienintelio sūnaus, kurį tėvas išaugino iki pilnametystės, nužudymas neabejotinai sukėlė dvasinių išgyvenimų ir sukrėtimą. Teismas nusprendė, kad tėvą ir sūnų siejo emociniai ryšiai, nors sūnus paskutinius dvejus metus su tėvais negyveno, tačiau dažnai lankydavosi jų namuose. 2005-05-02 Vilniaus apygardos teismas nuosprendžiu byloje Nr. 1-118/2005 priteisė neturtinę žalą seseriai už tyčinį jos brolio nužudymą, nurodydamas, kad tragiška brolio netektis nukentėjusiajai sukėlė didelių dvasinių kančių, nors ji kartu su broliu negyveno.²⁹ Neturtinė žala baudžiamosiose bylose priteisiama taip pat nužudytojo nepilnamečiams vaikams, sutuoktiniui. LAT yra išaiškinęs, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą asmens gyvybės atėmimo atveju turi netgi asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyveno neįregistravęs santuokos (partnerystė). Svarbiausias kriterijus yra asmenų glaudūs dvasiniai, emociniai ryšiai, todėl tuo atveju, kai tokie ryšiai nebuvo palaikomi, pvz. tėvų, nepalaikančių ryšių su vaikais, nebendraujančių brolių ir pan., ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo gali būti atmestas.³⁰

Kitas atvejis, kuomet tretieji asmenys gali pretenduoti į neturtinės žalos atlyginimą baudžiamosiose bylose, kai nusikalstama veika buvo padaryta ne jų pačių, o jiems artimų asmenų, atžvilgiu, yra sveikatos sužalojimo bylos. Tačiau šiuo atveju galimybė prisiteisti neturtinę žalą yra gana ribota. 2005-04-25 nutartyje byloje dėl neturtinės žalos atlyginimo motinai, patyrusiai neigiamų išgyvenimų dėl sūnaus sunkaus sveikatos sužalojimo, LAT pasisakė: "Neturtinė žala yra asmeninio pobūdžio, tai kiti asmenys, kurie nėra nukentėję, bet susiję su asmeniu, patyrusiu tokią žalą, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi tik išimtiniais atvejais. Tokią išvadą patvirtina ir 1975 m. kovo 15 d. Europos Tarybos Komiteto priimta rezoliucija Nr. (75)7, kurioje rekomenduota valstybėms – Europos Tarybos narėms – savo

²⁸LAT BBS 2007-12-27 nutartis Nr. 2K-853/2007.

²⁹Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - P. 147.

³⁰Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga // Teismų praktika. 2008, Nr. 29. P. 498.

įstatymuose numatyti teisę į neturtinės žalos atlyginimą, sužalojus sveikatą. Rezoliucijoje numatytas bendras principas, kad kiti asmenys neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl išgyvenimų, susijusių su nukentėjusio asmens sužalojimu. Tėvai ir sutuoktinis turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą tik patyrus nepaprastai didelius išgyvenimus, susijusius su nukentėjusiojo sužalojimu (13 punktas), o nukentėjusiojo mirties atveju teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi mirusiojo sutuoktinis, vaikai arba tėvai (19 punktas)."³¹ Teisinėje literatūroje šie nepaprastai dideli išgyvenimai apibūdinami kaip psichinis šokas, išsivystantis į psichikos ligą, emocinis sukrėtimas, kuris gali būti pripažįstamas psichine trauma (neuroze, depresija ir pan.), taip pat galimi atvejai, kai neturtinė žala sunkauso kito asmens sveikatos sutrikdymo atveju trečiajam asmeniui priteisiama, kai šis asmuo yra tiesioginis įvykio, kurio metu buvo sužalotas artimasis, dalyvis arba sužino apie įvykį iš karto po jo.

Lietuvos teismų praktikoje yra susiformavusios prieštaringos neturtinės žalos priteisimo tretiesiems asmenims sveikatos sužalojimo bylose tendencijos. Motyvai, kurių pagrindu neturtinė žala buvo priteista sunkiai sutrikdytos sveikatos asmenų artimiesiems, buvo paties sužalojimo fakto matymas, dideli artimųjų išgyvenimai dėl tolimesnio nukentėjusiojo gydymo proceso, sužalojimų poveikio nukentėjusiojo sveikatai ir socialinei padėčiai visuomenėje, galiausiai netgi tai, kad sužalojimai buvo padaryti nusikaltimu (LAT CBS 2007-01-30 nutartis Nr. 3K03-131/2007). Teigtina, kad didesnę tikimybę prisiteisti neturtinę žalą sunkiai sužalotų asmenų artimieji turi rezonansinėse bylose, kurių procesą atidžiai seka visuomenė (pvz. liginėje apdegintų dvynių byla, LAT CBS nutartis Nr. 3K-7-255/2005). Galima teigti, kad Lietuvoje dar nėra susiformavusi aiški ir nekvestionuotina neturtinės žalos priteisimo nukentėjusiojo artimiesiems ne gyvybės atėmimo bylose praktika. Tam įtakos turi ir neišbaigtas šio klausimo teisinis reguliavimas, galutinio sprendimo priėmimas pagrinde paliktas teismo valiai ir priklauso nuo konkrečios teisėjų kolegijos nuomonės.

Apibendrinant šią darbo dalį, teigtina, kad nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimo procese įsipina nemažai civilinės teisės normų, tačiau tai vis tiek yra baudžiamojo proceso dalis. Tiek nuo nusikaltimo, tiek nuo baudžiamojo nusižengimo nukentėję ir neturtinę žalą patyrę asmenys turi teisę reikšti reikalavimą dėl žalos atlyginimo – civilinį ieškinį. Kai kurias civilinio ieškinio nagrinėjimo procese teisinio reguliavimo spragas bando taisyti teismai, taikydami BPK teisės normas, vis dėlto, yra išlikę nemažai ir diskutuotinių klausimų, ypač susijusių su tuo, kas turi ir kas neturi teisės būti pripažinti civiliniais ieškovais. Skatintinas aktyvesnis teismų indėlis į vieningos teisminės praktikos šiuo klausimu formavimą. Kita vertus, pagrindinis elementas, be kurio neturtinės žalos atlyginimo proceso nebūtų galima inicijuoti, yra

³¹LAT CBS 2005-04-25 nutartis c.b. *A.D. ir A.D. v. Vėšl Kauno 2-a klinikinė ligoninė*, Nr. 3K-3-222/2005.

pačios žalos fakto ir jos apimties (intensyvumo), pagal ką atitinkamai skiriama pinigine kompensacija, nustatymas. Kitoje darbo dalyje gilinamasi į šį klausimą, t.y. kokiais kriterijais vadovaujamosi priteisiant neturtinę žalą baudžiamosiose bylose ir kaip šių kriterijų taikymas atspindi priteistinių kompensacijų dydžiuose.

3. NUSIKALSTAMA VEIKA PADARYTOS NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI: TEISĖS AIŠKINIMAS IR TAIKYMAS

Šioje darbo dalyje gilinamasi į neturtinės žalos nustatymo kriterijus, išvardintus CK 6.250 str. 2 d., kaip šie kriterijai yra taikomi teismų praktikoje, kuriems yra teikiama didesnė reikšmė, ar egzistuoja kriterijų hierarchija. Taip pat gilinamasi ir kritiškai pažvelgiama į teismų praktikoje susiformavusias tendencijas dėl priteistinos nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos dydžio.

3.1 Neturtinės žalos nustatymo baudžiamajame procese kriterijai ir jų vertinimas

Kaip buvo minėta ankstesnėje darbo dalyje, nors šiame magistro darbe yra analizuojamas neturtinės žalos priteisimas baudžiamajame procese, tačiau norint jį atskleisti, reikia gilintis į civilinės teisės normas, nes neturtinės žalos priteisimas yra sritis, kur baudžiamoji ir civilinė teisės šakos persipina. Neturtinės žalos atlyginimo sąlygos ir dydžio nustatymo kriterijai yra numatyti CK 6.250 str. 2 d. Kaip buvo minėta, šioje teisės normoje yra įtvirtinta nuostata, kad neturtinė žala yra atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo. CK nenustato neturtinės žalos kompensacijos minimumo ar maksimumo, todėl pareiga įvertinti nukentėjusiojo patirtą neturtinę žalą tenka teismui. Tačiau teismas, įvertindamas neturtinę žalą pinigais, nustatydamas jos kompensacijos dydį, nėra visiškai laisvas, jis pagal CK 6.250 str. 2 d. atsižvelgia į visas *reikšmingas bylos aplinkybes, žalos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį, taip pat vadovaujasi sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijais*. Įstatymų leidėjas nepateikia jokių šių CK 6.250 str. 2 d. įtvirtintų kriterijų aiškinimo bei taikymo taisyklių, todėl, kaip teigia R. Volodko, "šių neturtinės žalos dydžiui įtaką turinčių faktorių bei jų tarpusavio sąveikos vertinimas analizuojant konkretų teisinį ginčą ir yra viena iš esminių teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo srityje problemų bei jos nevienodumo priežasčių."³² Šioje darbo dalyje, apžvelgiant kiekvieno iš kriterijų taikymą, bus aiškinamasi, ar galima sutikti su šiuo teiginiu.

Pirmasis kriterijus, įvardintas CK sprendžiant dėl neturtinės žalos atlyginimo, yra *neturtinės žalos pasekmės*. Tai yra tie materialaus bei nematerialaus pobūdžio pasikeitimai įvairiosiose nukentėjusiojo asmens gyvenimo srityse, kurie atsirado dėl neteisėtų žalą padariusio asmens veiksmų bei paties nukentėjusiojo dvasinių ir fizinių išgyvenimų. Pasekmės vertinamos ne tik fakto, bet ir ateities požiūriu, t.y. kaip jos paveiks tolimesnį nukentėjusiojo gyvenimą. Be

³²Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. -P. 187.

išgyvenimų dėl sužalojimo fakto prie žalos priskiriamas ir susirūpinimas būsimomis pasekmėmis. Asmens išgyvenimai ir to sąlygoti pasikeitimai jo gyvenime gali būti skirtingo laipsnio. Kaltojo asmens atlikti veiksmai gali visam likusiam gyvenimui sužaloti nukentėjusiojo asmenybę, pakeisti jo gyvenimą arba praradimai gali būti nežymūs, trumpalaikiai, nesunkiai įveikiami. Problema šiuo atveju tame, kad CK nepateikia neturtinės žalos atlyginimo kriterijų hierarchijos, ir pasitaiko atvejų, kai teismai bylose netgi ypač sunkias pasekmes išgyvenantiems nukentėjusiesiems priteisia palyginti mažas kompensacijas neturtinės žalos atlyginimui, atsižvelgdami į kitus CK 6.250 str.2 d. pateiktus kriterijus. Štai byloje, kurioje nepilnamečių grupuotė sunkiai sužalojo asmens (mokyklos sargo) sveikatą, jis buvo ilgai gydomas vaistais, kentė ne vieną operaciją, dėl padarytų sužalojimų ašaroja dešinioji akis, o kairioji akis liko nejudri, tapo trečios grupės invalidu, neteko galimybės vairuoti automobilį, atsirado nekritiška elgsena, asmuo buvo konsultuotas psichiatro ir pan., žemesnių instancijų teismai priteisė tik 15 000 Lt, o apeliacinis - tik 10 000 Lt, neturtinės žalos atlyginimui, motyvuodami tuo, kad atsakovai yra nepilnamečiai, savarankiškų pajamų ir turto neturi, jų tėvų turtinė padėtis bloga, dėl to labai didelės neturtinės žalos priteisimas jiems gali sukelti sunkių turitinių pasekmių. Vadovaujantis tokia logika, netgi baisiausias pasekmes dėl nusikalstamos veikos patyręs asmuo, pavyzdžiui jaunas sveikas visuomenėje aktyvus žmogus po užpuolimo tapęs invalidu ir praradęs ankstesnio gyvenimo galimybes, neturtinės žalos atlyginimui galėtų tikėtis mažos kompensacijos, jei jo užpuolikas būtų nepasiturintis asmuo (o gana dažnai taip ir būna). Šią CK spragą (neturtinės žalos pasekmių kriterijaus įrašymą į bendrą grupę su kitais žalos nustatymo kriterijais ir kriterijų hierarchijos nepateikimą) bando kompensuoti LAT, formuodamas bendrą teismų praktiką. Pavyzdžiui aprašytoje sargo byloje LAT naikino žemesnės instancijos teismų sprendimus ir pasisakė: "ta aplinkybė, kad neturtinė žala, jeigu yra įrodyta, kad ji padaryta, atlyginama nusikaltimo padarymo atveju ar dėl sveikatos sužalojimo, pabrėžia, kokią svarbą suteikia įstatymų leidėjas nuo nusikaltimo nukentėjusių asmenų gynimui ir sveikatos, kaip vienos iš didžiausių vertybių, apsaugai. Neturtinės žalos dydžio nustatymui ir teisingam atlyginimui yra svarbu, į kokias vertybes buvo kėsintasi ir koku būdu jos buvo pažeistos. Civilinėje atsakomybėje galioja principas, kad kuo aiškesnė ir svarbesnė yra vertybė, tuo stipriau ji ginama. Asmens sveikata yra viena iš svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada atkuriamų ar neįmanomų atkurti vertybių, todėl turi būti itin saugoma. Priteisiant neturtinę žalą tai gali būti padaroma nustatant teisingą neturtinės žalos dydį, atsižvelgiant vien į šią pažeistą vertybę. Pagal CK 6.250 straipsnio 2 dalį vienas iš neturtinės žalos dydžio parinkimo kriterijų yra pasekmės. Jeigu jos susijusios su asmens sveikatos dideliais pakenkimais, rimtų sužalojimų asmeniui sukėlimu, kentėjimais nuo fizinio skausmo žalojimo metu, yra lydimos nerimo dėl sveikatos ateityje, jeigu jos susiję su ateities intervencijomis ar kitokiu poveikiu žmogaus kūnui dėl

pasekmių šalinimo (operacijomis, specialiomis procedūromis ir kt.), tai yra esminis neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus."³³ Byloje, kurioje autoavarijoje sužalotoji buvo keletą kartų operuota, iki šiol negali vaikščioti, pasirūpinti pati savimi, sumažėjo bendravimo galimybės, neaiškios jos pagijimo perspektyvos, kilo būtinybė protezuoti abiejų kelių sąnarius, tačiau kaltoji dėl autoįvykio nusikaltimą padarė veikdama neatsargia kaltės forma, jos sunki turtinė padėtis, nuoširdžiai gailisi ir kt., LAT pasisakė: "Vienas iš pagrindinių kriterijų, nustatant neturtinės žalos dydį, yra jos pasekmės, kurios vertinamos, atsižvelgiant į asmens patirtų praradimų dydį, jų įtaką žmogaus tolesniam gyvenimui, darbinei veiklai, šeimyniniams santykiams. Jeigu pasekmės atsiranda dėl sunkių sveikatos sutrikdymų, jei jos susiję su ateities intervencijomis arba su nepataisomais liekamaisiais reiškiniais, tai yra esminis neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus."³⁴ Kitoje autoįvykio byloje, kurioje girtas vairuotojas mirtinai sužalojo dviratininkus, LAT, priteisdamas neturtinę žalą jų artimiesiems, pasisakė: "Pagal teismų praktiką absoliučių vertybių – gyvybės, sveikatos – gynimo atveju esminis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus yra jos pasekmės, kurios vertinamos, atsižvelgiant į asmenų patirtų praradimų dydį, jų įtaką tolesniam gyvenimui, darbinei veiklai, šeiminiams santykiams; žalą padariusio asmens turtinė padėtis negali būti laikoma lemiamu kriterijumi."³⁵

Pagal apžvelgtus pavyzdžius iš teismų praktikos, galima teigti, kad nors įstatyme niekur nėra nurodyta, kad vieni neturtinės žalos kriterijai visada ar tam tikrais atvejais turi prioritetą kitų kriterijų atžvilgiu, tačiau formuojama praktika, kad neturtinės žalos pasekmės sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais yra lemiamas žalos nustatymo kriterijus. Tačiau netgi teismų praktikoje šis kriterijus nėra laikomas esminiu kitų nusikalstamų veikų atvejais. Nusikalstama veika gali būti ir kitokio pobūdžio (ne gyvybės atėmimas ar sveikatos sužalojimas), tačiau taip pat su gana ryškiomis pasekmėmis, pvz. dvasiniai išgyvenimai, emocinė depresija, pažeminimas gali būti itin ryškūs seksualinio prievartavimo bylose, tačiau šiuo atveju tiek įstatymas, tiek teismų praktika suteikia galimybę mažinti neturtinės žalos dydį atsižvelgiant į tokius kriterijus, kaip nusikalstama veika padariusio asmens turtinė padėtis. Manytina, kad siekiant kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo paskirties, neturtinės žalos pasekmių kriterijui derėtų suteikti esminę reikšmę ir platesniame baudžiamųjų bylų rate, ne tik gyvybės atėmimo ar sunkaus sveikatos sužalojimo bylose.

Antrasis neturtinės žalos nustatymo kriterijus pagal CK 6.250 str. 2 d. yra *žalą padariusio asmens kaltė*. BK skiria dvi nusikalstamos veikos kaltės formas: tyčią ir neatsargumą. Paprastai už nusikalstamą veika, padarytą dėl neatsargumo, yra skiriamos švelnesnės bausmės, arba asmuo

³³LAT CBS 2006-06-12 nutartis c.b. *P.D. v. R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*, Nr. 3K-3-394/2006.

³⁴LAT BBS 2008-04-08 nutartis Nr. 2K-171/2008.

³⁵LAT BBS 2010-03-09 nutartis Nr. 2K-89/2010.

iš viso nebaudžiamas. Tačiau tai nereiškia, kad nuo neatsargios veikos nukentėjęs asmuo visais atvejais būna patyręs mažesnę žalą. Tai ypač ryšku autoįvykių bylose, tačiau ir kitokio pobūdžio bylose žiūrint iš nukentėjusiojo, patyrusio sveikatos sužalojimą ar didelį emocinį išgyvenimą, pusės, jam visiškai nesvarbu, ar kaltininkas neteisėtus veiksmus, kuriais jį nuskriaudė, atliko tyčia ar elgdamasis neatsargiai, pasekmės vis tiek tokios pat. Žinoma, tyčia daromi nusikaltimai dažnai išsiskiria didesniu nusikaltėlio siekiu pasmerkti nukentėjusįjį sunkesnėms kančioms, pažeminimui, stresui ir pan., todėl gali būti padaroma ir didesnė neturtinė žala. Greičiausiai, tokia logika vadovaudamasis įstatymų leidėjas žalą padariusio asmens kaltę išskyrė kaip vieną iš neturtinės žalos nustatymo kriterijų ir, netgi, nors ir nepateikdamas kriterijų hierarchijos, įrašė šį kriterijų CK 6.250 str. 2 d. normos kriterijų sąrašo antroje vietoje, taip suteikdamas šiam kriterijui pakankamai svarią reikšmę. Tačiau šiuo atveju svarbu prisiminti anksčiau darbe aptartus tikslus, kurių apskritai yra siekiama priteisiant neturtinę žalą. Buvo kalbėta, kad šiuolaikinėse visuomenėse yra siekiama atsisakyti baudinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos, nes pagrindinis neturtinės žalos tikslas turi būti teisingai kompensuoti nukentėjusiojo patirtas kančias bei išgyvenimus, o ne nubausti kaltininką. Tačiau jei vienas iš įstatymo leidėjų įtvirtintų neturtinės žalos priteisimo kriterijų yra žalą padariusio asmens kaltė, kyla klausimas, ko vis dėlto Lietuvoje yra siekiama neturtinės žalos priteisimu. Jei žalą padariusio asmens kaltė tampa svarbiu faktoriumi, nustatant neturtinę žalą bei jos dydį, tai gali reikšti, kad yra siekiama nubausti kaltininką.

Pasak R. Volodko, Europos deliktų teisės principuose, atsispindinčiuose pažangiausias kontinentinės Europos teisės sistemų tendencijas, nurodoma, kad neturtinės žalos atlyginimo dydis nustatomas atsižvelgiant į visas bylai reikšmingas aplinkybes, įskaitant pažeidimo sunkumą, trukmę ir pasekmes, tuo tarpu žalą padariusio asmens kaltės laipsnis gali būti vertinamas tik jeigu jis turėjo ženklia įtaką nukentėjusiojo skriaudai.³⁶ S. Cirtautienės nuomone, "nuosekliai įgyvendinant kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo paskirtį Lietuvoje, tikslinga žalą padariusio asmens kaltę kaip kriterijų vertinti išimtiniais atvejais, tik tada, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina asmens išgyvenimus. <...> Kaltė kaip reikšmingas kriterijus galėtų būti vertinama tais atvejais, jei neigiami teisės pažeidimo padariniai nėra akivaizdūs, pavyzdžiui padaromas nusikaltimas asmeniui, nesusijęs su sveikatos sužalojimu, bet yra žeminamo pobūdžio."³⁷ Analizuojant Lietuvos teismų praktiką, taip pat matyti, kad formuojasi požiūris, kad žalą padariusio asmens kaltė reikšmingu neturtinės žalos nustatymo kriterijumi tampa tais atvejais, kai ji yra ypač ryški, pasireiškia didžiausio pavojaus visuomenei forma – darant tyčinį smurtinį nusikaltimą prieš asmenį, sukeltą jam daugybę sužalojimų, priverčiant žmogų

³⁶Volodko R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. -P. 211.

³⁷Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - P. 194.

išgyventi dideles fizines ir dvasines kančias žalojimo metu; tokiu atveju kaltė, kartu su neturtinės žalos pasekmėmis, šie du neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai yra esminiai ir nelaikytini lygiaverčiais su kitais, tokiais kaip kartu padarytos turtinės žalos dydis ir jos atlyginimo aplinkybės, žalą padariusio asmens turtinė padėtis ar kiti³⁸. Jei nustatoma, kad nusikalstama veika buvo padaryta dėl neatsargumo, nukentėjusiajam priteisiama mažesnė kompensacija: "veikiant tyčia, t. y. siekiant, kad nukentėjusysis patirtų kančias, pažeminimą, stresą ir pan., yra padaroma kur kas didesnė neturtinė žala nei neatsargios kaltės atveju, todėl akivaizdu, kad, esant pastarajai kaltės formai, neturtinės žalos dydis atitinkamai mažesnis"³⁹. Vis dėlto, paprastai Lietuvos teismų nuosprendžių bei sprendimų motyvuojamoje dalyje, priteisiant neturtinę žalą, pagrindinis akcentas sutelkiamas ties neturtinės žalos pasekmėmis nukentėjusiajam, o ne ties žalą padariusio asmens kalte, ir tai yra sveikintina tendencija, rodanti, kad nepaisant įstatymu įtvirtinto baudinio neturtinės žalos priteisimo elemento (neturtinę žalą padariusio asmens kaltės kaip vieno iš kriterijų priteisiant neturtinę žalą), formuojama moderni praktika neturtinę žalą traktuoti kaip kompensaciją nukentėjusiam asmeniui, ir šiuo atveju kaltės forma ir rūšis reikšmingi yra tik išimtiniais atvejais.

Kitas akcentas, susijęs su kalte priteisiant neturtinę žalą, yra mišri kaltė, t.y. tie atvejai, kai dėl neturtinės žalos atsiradimo yra dalis ir nukentėjusiojo kaltės. Nors įstatymas kaip kriterijų įtvirtina tik žalą padariusio asmens kalte, tačiau teismų praktikoje formuojasi tendencija atsižvelgti ir į nukentėjusiojo kaltės laipsnį. Be to, CK 6.282 str. 1 d. nurodyta, kad kai paties nukentėjusio asmens didelis neatsargumas padėjo žalai atsirasti arba jai padidėti, tai atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltės dydį (o kai yra žalos padariusio asmens kaltės, – ir į jo kaltės dydį) žalos atlyginimas, jeigu įstatymai nenustato ko kita, gali būti sumažintas arba reikalavimas atlyginti žalą gali būti atmestas. Pavyzdžiui, byloje, kurioje autoįvykyje žuvusio asmens artimieji prašė padidinti priteistą neturtinę žalą, LAT pasisakė: "apeliacinės instancijos teismas nustatydamas neturtinės žalos dydį turėjo vadovautis CK 6.282 straipsnio 1 dalimi.<...> Ši norma įtvirtina ir mišrios kaltės institutą, t. y. atvejus, kai dėl žalos atsiradimo yra abiejų – ir nukentėjusiojo, ir žalos padariusio asmens – kaltė. Tokiu būdu apeliacinės instancijos teismas, įsigilinęs į pirmosios instancijos teismo atskleistą eismo įvykio mechanizmą ir konstatuodamas, kad tiek motociklo vairuotojo A. B., tiek mopedo vairuotojo J. D. veiksmai buvo susiję priežastiniu ryšiu su eismo įvykio kilimu, iš esmės teisingai motyvavo sprendimą sumažinti iš A. B. priteistos neturtinės žalos dydį."⁴⁰

³⁸LAT CBS 2006-06-12 nutartis c.b. *P.D. v. R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*, Nr. 3K-3-394/2006.

³⁹LAT BBS 2006-09-19 nutartis Nr. 2K-470/2006.

⁴⁰LAT BBS 2008-10-27 nutartis Nr. 2K-465/2008.

Trečias neturtinės žalos nustatymo kriterijus yra *žalą padariusio asmens turtinė padėtis*. Tai kriterijus, dėl kurio taip pat kyla nemažai diskusijų tiek mokslinėje literatūroje, tiek ir analizuojant teismų sprendimus. Aukštesnių instancijų teismai naikina žemesniųjų teismų priimtus sprendimus, motyvuodami, kad pernelyg didelis dėmesys buvo suteiktas žalą padariusio asmens turtinės padėties kriterijui, netgi LAT, apžvelgdamas bylas, kuriose buvo priteista nusikalstama veika padaryta neturtinė žala, pasisakė: "apibendrinta teismų praktika leidžia teigti, kad neretai, nagrinėjant neturtinės žalos atlyginimo klausimus, neturtinės žalos pasekmių ir žalą padariusio asmens kaltės kriterijų reikšmė teismų sumenkinama, kaip pagrindinį kriterijų, lemiantį neturtinės žalos atlyginimo dydį, išskiriant žalą padariusio asmens turtinę padėtį. Su tokia teismų pozicija negalima sutikti."⁴¹ Dar naujojo CK projekto svarstymo metu A. Rudzinskas kritikavo žalą padariusio asmens turtinės padėties kriterijų priteisiant neturtinę žalą, pateikdamas pavyzdį, kai "asmuo, neturėdamas lėšų ir norėdamas turėti automobilį, jį pavagia, įgyja prievolę atlyginti ne visą padarytą žalą, o tik 1/10, nes jo, kaltininko, turtinė padėtis 10 kartų blogesnė negu tikrojo automobilio savininko."⁴² Vis dėlto, CK 6.282 str. 3 d. įtvirtinta norma, pagal kurią teismas gali sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgdamas į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia. Tačiau įstatymas išsamiau nepaaiškina, į ką reikėtų kreipti dėmesį, sprendžiant, sunki yra asmens padariusio žalą turtinė padėtis ar ne, todėl teismo vertinimas šiuo atveju gali būti pakankamai subjektyvus.

Nurodytos pastabos teisės normai dėl žalą padariusio asmens turtinės padėties kaip neturtinės žalos priteisimo kriterijaus spręstinios formuojant vieningą teismų praktiką. Pirmiausia, sveikintina tendencija naujesnėse bylose, išnagrinėtose po LAT 2008 metais išreikštų pastabų teismų praktikai neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo bylose, žalą padariusio asmens turtinę padėtį traktuoti tik kaip papildomą, ne patį reikšmingiausią kriterijų, nustatant, kokia neturtinė žala turi būti atlyginta. Štai pasisakydamas dėl autoįvykio kaltininko prašymo sumažinti nukentėjusiajam priteistą neturtinę žalą, atsižvelgiant į jo turtinę padėtį, LAT nurodė: "iš Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nuosprendžio motyvų matyti, kad nustatant neturtinės žalos dydį teismas akcentavo kaltininko turtinę padėtį. Kaip visiškai teisingai nurodyta apeliacinės instancijos teismo nutartyje, kaltininko turtinė padėtis negali būti lemiamu kriterijumi, nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį sveikatos sutrikdymo atveju."⁴³ Neturtinė žala yra siekiama teisingai kompensuoti nukentėjusiojo patirtą žalą, todėl

⁴¹Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga. - P. 478.

⁴²**Rudzinskas A.** Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. - P. 77.

⁴³LAT BBS 2010-03-02 nutartis Nr. 2K-50/2010.

pirmiausia ir turi būti atsižvelgiama į tai, kokią žalą patyrė nukentėjęs. LAT, išnagrinėjęs sunkiai sveikatą sutrikdžiusį asmenų prašymą mažinti priteistos neturtinės žalos dydį, pasisakė: "byloje nustatyta, kad nukentėjusiajam D. Š padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas, dėl kurio jis neteko 80-90 procentų darbingumo; nukentėjusysis ilgą laiką buvo gydomas ligoninėse; dėl padarytų sužalojimų jis turėjo kęsti didelį fizinį skausmą bei dvasinius išgyvenimus, turėjo mesti mokslą, nebegali bendrauti, sutriko atmintis, blogai miega, jį persekioja suicidinės mintys, jam reikalinga kito asmens nuolatinė priežiūra. Šie padariniai atsirado dėl tyčinio smurtinio nusikaltimo. Dėl aptartų neturtinės žalos pasekmių ir smurtinio jas sukėlusio tyčinio nusikaltimo pobūdžio žalą padariusių asmenų turtinė padėtis nelaikytina esminiu kriterijumi, nustatant neturtinės žalos dydį."⁴⁴ Taigi sunkių nusikaltimų (ypač tyčinių) atveju žalą padariusio asmens turtinė padėtis negali būti lemiamu kriterijumi, nustatant neturtinės žalos dydį. Išimtis įmanoma tik atsižvelgiant į ypatingas bylos aplinkybes. Štai LAT apžvalgoje pateikia pavyzdį, kuomet nužudymo baudžiamojoje byloje buvo sumažintas neturtinės žalos dydis nužudytojo artimiesiems, atsižvelgiant į kaltininkės sunkią turtinę padėtį, tai, kad ji yra bedarbė, išlaiko dvi nepilnametes dukras, negauna jokių pajamų, sutiko atlyginti mažesnio dydžio neturtinę žalą, tačiau svarbu tai, kad šioje byloje pats nužudymas buvo išprovokuotas patirtos vyro agresijos, fiziologinio afekto būsenoje.⁴⁵

Kita, kas taipogi yra ypač svarbu, vertinant žalą padariusio asmens turtinę padėtį, yra tai, kas apskritai patenka į šią sąvoką. Kaip minėta, įstatymas nepateikia išsamaus apibrėžimo, kas gi turėtų būti vertinama. Paprastai žalą padarę asmenys apeliuoja į mažas jų pajamas, bedarbio statusą ir pan. Teismų praktikoje formuojamas platesnis turtinės padėties vertinimas. Išskiriami 3 aspektai: turtinė padėtis yra ne tik pajamos, bet ir turimas turtas, reikia atsižvelgti į kaltininko galimybę pagerinti savo turtinę padėtį, bloga turtinė padėtis neturi būti dirbtinai sukelta. 2006-12-12 nutartyje LAT pritarė apeliacinės instancijos teismo sprendimui priteisiant neturtinę žalą iš pensininko atsižvelgti į tai, kad jis turi kelis žemės sklypus keliose vietose, piniginių santaupų, kito turto.⁴⁶ LAT BBS kolegijos 2008-02-19 nutartyje Nr. 2K-82/2008, 2008-09-30 nutartyje Nr. 2K-365/2008 bei kitose pabrėžė, kad net ir besimokantys, niekur nedirbantys, neturintys nuolatinių pajamų ar turto, tačiau jauni, sveiki, jokių fizinių ar psichinių negalių neturintys asmenys turi galimybę dirbti ir atlyginti nukentėjusiesiems padarytą neturtinę žalą. Galiausiai, netenkindamas prašymo mažinti priteistos neturtinės žalos dydį dėl neva sunkios turtinės padėties, Lietuvos apeliacinis teismas 2007-01-29 pasisakė: "teismas turėjo pagrindo apelianto turtinės padėties nelaikyti esmine neturtinės žalos dydį mažinančia aplinkybe, kadangi

⁴⁴LAT BBS 2010-04-13 nutartis Nr. 2K-146/2010.

⁴⁵Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga. - P. 480.

⁴⁶LAT BBS 2006-12-12 nutartis Nr. 2K-669/2006.

bylos duomenimis atsakovas turtą su sutuoktine pasidalijo, visą nekilnojamąjį turtą palikdamas sutuoktinei, ir išsituokė po teismo nuosprendžio Panevėžio apylinkės teisme priėmimo, t. y. žinodamas, kad ieškovų civilinis ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo bus nagrinėjamas civilinio proceso tvarka, todėl teismas pagrįstai rėmėsi baudžiamojoje byloje nustatytais atsakovo turtinės padėties duomenimis apie jo turtą iki jo pasidalijimo."⁴⁷

Peržvelgus pastarųjų metų teismų praktiką, manytina, kad ankstesniuose tyrimuose (pvz. R. Volodko darbuose) padaryta išvada, kad teismai Lietuvoje plačiai vadovaujasi žalą padariusio asmens finansine situacija, pateisindami priteistinos neturtinės žalos dydžio poslinkį į atsakovui palankią pusę, yra koreguotina. Bent jau bylose dėl neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, po LAT 2008 m. išreikštų pastabų teismai žalą padariusio asmens turtinę padėtį traktuoja kaip papildomą, tačiau ne pagrindinį kriterijų. Žinoma, priteisiant neturtinę žalą yra siekiama protingos nukentėjusiojo ir kaltininko skirtingų interesų pusiausvyros, nes net ir pačiam nukentėjusiajam nebus jokios naudos iš to, jei bus priteista didelė suma neturtinės žalos atlyginimui iš asmens, kuris tokios sumos niekuomet negalės sumokėti, tačiau išvengti teisingo padarytos žalos atlyginimo, motyvuojant savo sunkia turtine padėtimi, pastaraisiais metais tampa vis sunkiau. Pabrėžtina ir tai, kad neturtinė žala niekuomet nėra priteisiama didesnė nei prašoma, net ir nustatčius, kad žalą padaręs asmuo yra pakankamai turtingas ir galėtų sumokėti ir daugiau.

Ketvirtas kriterijus, kurį reikia apžvelgti, yra *padarytos turtinės žalos dydis*. Šio kriterijaus taikymas yra vienas iš kebliausių, nes įstatymas visiškai nepaaiškina, kaip padarytos turtinės žalos dydis turėtų įtakoti neturtinę žalą, kokią reikšmę šiam kriterijui reikėtų suteikti neturtinės žalos atlyginimo procese. Sprendimas paliekamas teismų interpretacijai, o šie jį aiškina labai skirtingai. Iškyla klausimas, ar tais atvejais, kai yra padaryta didesnė turtinė žala, turi būti atlyginta ir didesnė neturtinė žala. Tačiau nemažai nusikalstamų veikų, kurios pasižymi ypač dideliais aukos išgyvenimais, pvz. nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei, atveju padaryta turtinė žala būna gana nedidelė. Kitas klausimas, ar neturtinę žalą galima "nukreipti" į dėl nusikalstamos veikos patirtų turtinių nuostolių atlyginimą.

Nagrinėjant teismų praktiką, pastebima, kad tais atvejais, kai teismai iš viso taiko šį kriterijų nustatydami neturtinės žalos dydį, vienose bylose yra linkstama sieti turtinės ir neturtinės žalos dydžius, pasisakant, kad padaryta mažesnė turtinė žala lemia ir mažesnius nukentėjusiojo išgyvenimus, ypač nusikalstamų veikų nuosavybei ir turtinėms teisėms bylose. Pavyzdžiui, byloje, kurioje iš nukentėjusiojo buvo pavogtas 2000 Lt vertės automobilio variklis,

⁴⁷Lietuvos apeliacinio teismo 2007-01-16 nutartis c.b. A.G., V.G., R.G. v. A.A.T., Nr. 2A-116/2007.

teismas pasisakė: "didelė žala nukentėjusiųjų L. K. ir I. M. teisėms ar teisėtiems interesams iš esmės nebuvo padaryta: L. K. BMW X5 variklis nebuvo gyvenimiškai svarbus turtas, 2000 Lt variklio vertė nėra tokia, kad leistų daryti išvadą, jog dėl šio turto netekimo jis galėtų patirti didelę turtinę ar neturtinę žalą, variklis surastas bei saugomas ir bus grąžintas savininkui"⁴⁸, todėl neturtinė žala šioje byloje priteista nebuvo. Tačiau kitose nusikalstamų veikų nuosavybei ar turtinėms teisėms bylose teismai linkę atskirti patirtą turtinę ir neturtinę žalą. LAT apžvalgoje pateikia pavyzdį, kuomet apeliacinės instancijos teismas panaikino apylinkės teismo nuosprendį byloje, kurioje iš nukentėjusiosios buvo apgaule paimti 300 Lt ir iš jos buvo pagrobta turto už 1172 Lt, apylinkės teismas jai priteisė 390 Lt turtinei žalai atlyginti, tačiau ieškinio dalį dėl 2000 Lt neturtinės žalos atlyginimo atmetė, motyvuodamas tuo, kad įstatymas nenumato turtiniais nusikaltimais padarytos neturtinės žalos atlyginimo. Apeliacinės instancijos teismas nuosprendžio dalį dėl neturtinės žalos atlyginimo naikino ir priteisė nukentėjusiajai 500 Lt neturtinės žalos atlyginimui. LAT nurodo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai įvertino, kad dėl nuteistosios nusikalstamų veiksmų nukentėjusioji patyrė ne tik turtinę žalą, bet ir dvasinį sukrėtimą, nepatogumus, sumažėjo jos bendravimo galimybės.⁴⁹ Kitoje byloje teismas pasisako, kad neturtinės žalos atlyginimas negali būti nukreipiamas į turtinio pobūdžio praradimų kompensavimą ir neturtinės žalos dydis negali būti nustatomas pagal patirtos turtinės žalos dydį. Lietuvos apeliacinis teismas, palikdamas galioti apygardos teismo sprendimą byloje, kurioje nukentėjusioji nuo sukčiavimo prašė padidinti jai priteistos neturtinės žalos dydį, motyvuodama, kad ji prarado būstą, o gavusi neturtinę žalą galėtų bent minimaliai susitvarkyti savo gyvenimo sąlygas, teismas pasisakė: "teismas turėjo pagrindo nurodyti, kad ieškovės prašomos priteisti neturtinės žalos dydis yra neprotingai didelis, kad ieškovė, reikalaujama priteisti ieškinyje nurodyto dydžio neturtinės žalos atlyginimą, iš esmės siekia išspręsti ir savo būsto bei socialinio aprūpinimo problemas, tačiau neturtinės žalos atlyginimo paskirtis - ne žmogaus turtinės padėties pagerinimas, o nukentėjusiojo asmens fizinio skausmo, dvasinių išgyvenimų, nepatogumų, dvasinio sukrėtimo, emocinės depresijos, pažeminimo, reputacijos pablogėjimo, bendravimo galimybių sumažėjimo kompensavimas."⁵⁰

Apžvelgta teismų praktika rodo, kad dar nėra susiformavusi bendra praktika, kaip reikėtų taikyti padarytos turtinės žalos dydžio kriterijų bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo. 2008 m. LAT apžvalgoje pasisakė, kad nustatant atlygintinos neturtinės žalos, padarytos nusikalstamomis veikomis nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, dydį, vis dėlto, turėtų būti

⁴⁸LAT BBS 2010-01-26 nutartis Nr. 2K-35/2010.

⁴⁹Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga. - P. 481.

⁵⁰Lietuvos apeliacinio teismo 2009-06-02 nutartis c.b. *V.B. v. D.G.*, Nr. 2A-22/2009.

atsižvelgiama į šiomis veikomis padarytą turtinę žalą⁵¹, tačiau, kaip rodo apžvelgta teismų praktika, teismai netgi ir tokio pobūdžio bylose ne visada susieja turtinę ir neturtinę žalas.

Bylose dėl kitokio pobūdžio nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos, ypač padarytos nusikaltimais žmogaus gyvybei, sveikatai, seksualinio apsisprendimo neliečiamumui ar laisvei, padarytos turtinės žalos kriterijus nesureikšminamas ir akivaizdu, kodėl: "Apeliacinės instancijos teismui buvo žinomos visos neturtinės žalos dydžio nustatymui reikšmingos aplinkybės, išskyrus padarytos turtinės žalos dydį. Tačiau paminėtas faktas nėra svarbus sprendžiant neturtinės žalos dydžio klausimą, nes šiuo konkrečiu atveju turtinė ir neturtinė žala yra savarankiški, iš esmės vienas nuo kito nepriklausantys dydžiai. Neturtinės žalos nustatymui šioje byloje buvo reikšmingi, iš vienos pusės, sukkelto fizinio skausmo, nuteistųjų kaltės, moralinės skriaudos momentai, iš kitos pusės – nusikalstamus veiksmus išprovokavęs nukentėjusiojo elgesys, nuteistųjų materialinė padėtis"⁵² (nuosprendis pagal BK 138 str. 1 d., nesunkus sveikatos sutrikdymas).

Sąžiningumo, protingumo, teisingumo kriterijai yra bendrieji teisės principai, kuriais privalo vadovautis teismas, aiškindamas ir taikydamas įstatymus (CK 1.5 str.). Doktrinoje teisingumas - tai universalus bendrasis teisės principas, reiškiantis moralinę žmogaus nuostatą ir kriterijų, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai. Siekti teisingumo reiškia siekti protingos skirtingų interesų pusiausvyros. Protingumas - bendrasis teisės principas, reikalaujantis, kad asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai, teisingai ir sąžiningai. Protingumo kriterijus reiškia, kad asmens veiksmus konkrečioje situacijoje būtina vertinti pagal apdairaus, rūpestingo, atidaus, t.y. racionalaus, protingo asmens (bonus pater familias) elgesio adekvačioje situacijoje etaloną. Sąžiningumas - vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus. Sąžiningumas objektyviuoju požiūriu yra toks žmogaus elgesys, kuris atitinka protingumo ir teisingumo principų reikalavimus. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens psichikos būklę konkrečioje situacijoje, nustatomas analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti ir pan., tai yra faktinis sąžiningumas.⁵³ Konkrečiose neturtinės žalos, padarytos nusikalstamomis veikomis, atlyginimo bylose šie bendrieji teisės principai padeda užpildyti teisinio reglamentavimo spragas. Akivaizdu, kad kiekvienos konkrečios situacijos įstatymo leidėjas numatyti negali, kaip jau parodė kitų kriterijų analizė, nagrinėdamas konkrečią bylą teismas susiduria su labai

⁵¹Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga. - P. 497.

⁵²LAT BBS 2006-01-31 nutartis Nr. 2K-63/2006.

⁵³Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 1: Bendrosios nuostatos/V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. – Vilnius: Justitia, 2001. – P. 75-77.

skirtingomis bylos aplinkybėmis ir vienodas kriterijų taikymas, kas šiaip jau turėtų būti daroma, siekiant vieningos teismų praktikos, gali sudaryti sąlygas visiškai neteisingo teismo sprendimo priėmimui. Pvz. šiame darbe apžvelgta byla, kuomet vyro smurto nepakentusi moteris, būdami afekto būsenos, jį nužudė. Nužudymas yra pats baisiausias nusikaltimas, sukeliantis ypač sunkius padarinius, ypatingą skausmą nužudytojo artimiesiems, tačiau turi būti atsižvelgta ir į visas šios žalos padarymo aplinkybes, vadovaujantis teisingumo principu, pasiekta nukentėjusiųjų ir kaltininko interesų pusiausvyra. Net ir kaltininkas byloje turi būti vertinamas teisingai ir turėti lygias teises procese. Pavyzdžiui, byloje, kurioje neatsargiai vairuodama automobilį stovėjimo aikštelėje vairuotoja kliudė nepilnametį pėsčiąjį, teismas pasisakė: "pažymėtina, kad vertybiniai teisingumo, protingumo, sąžiningumo kriterijai yra bendrieji teisės principai, konkrečioje situacijoje užtikrinantys priešingų interesų pusiausvyrą, atsižvelgiant į situacijos ypatumus. Minėti principai taikomi, kai teisės normos tam tikros faktinės situacijos apskritai nereglamentuoja arba reglamentuoja iš dalies, pvz., padarytos neturtinės žalos dydžio ribų nustatymą. Todėl teismai, priteisdami asmeniui kitų asmenų nusikalstama veika padarytą neturtinę žalą, atsižvelgia ne tik į nukentėjusiojo, bet ir į pagrįstus kaltininko interesus, t. y. į kaltininko turtinę padėtį, žalos padarymo aplinkybes ir t. t. (CK 6.282 straipsnis). Tai sudaro prielaidas siekti protingos nukentėjusiojo ir kaltininko skirtingų interesų pusiausvyros"⁵⁴ ir, šiuo atveju nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgė į eilę aplinkybių: dalį žalos atlygino draudimo bendrovė, žala padaryta neatsargiu nusikaltimu, buvo ir nukentėjusiojo neatsargumo, nesukeltos sunkios pasekmės, kaltinamoji nedirba, mokosi, nevengė žalos atlyginimo. Esminių problemų dėl šių bendrųjų teisės principų taikymo neturtinės žalos atlyginimo bylose praktiškai nėra. Galima pažymėti tik tai, į ką yra atkreipęs dėmesį LAT - teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai negali būti taikomi tiesiog taip, nevertinant jų konkrečios bylos aplinkybių kontekste, neatskleidžiant jų turinio.

CK 6.250 str. 2 d. palieka galimybę teismui atsižvelgti ir į *kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes*, tai gali būti nukentėjusiojo asmeninės savybės, nukentėjusiojo elgesys, prie kitų aplinkybių priskirtina šiame darbe jau minėta paties nukentėjusiojo kaltė dėl žalos atsiradimo. Teismų praktikoje naudojamosi netgi tokiais neturtinės žalos nustatymo kriterijais kaip šalies ekonominio gyvenimo rodikliai, bendras pragyvenimo lygis, kiti ekonominio pobūdžio faktoriai. LAT apžvalgoje mini atvejį, kai nukentėjusysis prašė priteisti 10 milijonų litų neturtinei žalai atlyginti, savaime suprantama, kad toks reikalavimas nebuvo tenkintas, kaip prieštaraujantis teisingumo ir protingumo kriterijams, bet ir kaip neatitinkantis bendros Lietuvos ekonominės situacijos ir žmonių gyvenimo lygio, nes akivaizdu, kad Lietuvoje 10 milijonų Lt suma yra

⁵⁴LAT BBS 2007-03-20 nutartis Nr. 2K-209/2007.

milžiniški pinigai ir netgi pačios baisiausios žmogaus kančios negali būti "vertos" tokio dydžio sumos, nors šiuo atveju buvo nagrinėjama nužudymo byla. Galima teigti, kad įstatymo leidėjo sprendimas tarp kriterijų, pagal kuriuos atlygintina neturtinė žala, įtraukti gana abstraktų kriterijų "kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės" buvo labai protingas sprendimas, paliekantis teismui diskrecijos laisvę. Štai LAT pabrėžia: "sąrašas nėra baigtinis - priklausomai nuo konkrečios bylos faktinių duomenų, teismas atsižvelgia ir į tokias neturtinės žalos dydžio nustatymo aplinkybes, kaip individualios nukentėjusiojo savybės (amžius, profesija, socialinė padėtis, moters nėštumas ir kt.), itin ciniškas elgesys su nukentėjusiuoju, nukentėjusiojo asmens didelis neatsargumas, padėjęs žalai atsirasti ar jai padidėti, žalą padariusio asmens elgesys po veikos ir pan."⁵⁵

Apibendrinant kriterijų taikymo teismų praktikoje analizę, galima teigti, kad tam tikrais atvejais vieni kriterijai laikomi turinčiais didesnės reikšmės nei kiti, tačiau, vis dėlto, negalima kalbėti apie tam tikrą kriterijų hierarchiją. Žinoma, toks kriterijus, kaip žalos sukeltos pasekmės, išsiskiria iš kitų kriterijų ir negali būti teismo ignoruojamas, tačiau taip pat turi būti atsižvelgiama į žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį, kitas aplinkybes, vadovautis įstatyme nustatytais teisės aiškinimo ir taikymo vadovaujantis teisingumu, protingumu ir sąžiningumu principais. Teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad ne visuomet yra išlaikoma CK 6.250 str. 2 d. nustatytų kriterijų pusiausvyra, teismai linkę sureikšminti vienus kriterijus ir ignoruoti kitus, o tai atitinkamai paveikia galutinį sprendimą dėl to, kokio dydžio neturtinė žala priteisiama nukentėjusiojo kančioms kompensuoti. Manytina, kad tai yra gana rimta teisės taikymo problema. Paskutinėje šio darbo dalyje atskirai gilinamasi į Lietuvos teismų praktikoje priteistinių neturtinių žalų dydžius atskirų kategorijų bylose.

3.2 Priteistinos neturtinės žalos dydžio problema

Šiame darbe jau minėtoje Lietuvos apeliacinio teismo 2009-06-02 nutartyje Nr. 2A-22/2009, teismas, vadovaudamasi ir garsiąją ligoninėje nudegintų dvynių byla, dėl neturtinės žalos dydžio nustatymo pasisakė: "Teismas, siekdamas nustatyti kuo teisingesnę konkrečiu atveju atlygintinos neturtinės žalos dydį, turi taikyti kuo daugiau šios žalos dydžio įvertinimo pinigais

⁵⁵Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga. - P. 497.

kriterijų (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutartį civilinėje byloje *L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005, kt.*). Teismo sprendime turi būti ne tik įvardyti kriterijai, kuriais remdamasis teismas nustato priteistiną konkrečiu atveju neturtinės žalos dydį, tačiau ir argumentuotai pagrįstas kiekvieno iš nurodytų kriterijų taikymas nagrinėjamos bylos faktinėms aplinkybėms, atskleista jo reikšmė bei įtaka, sprendžiant apie teisingą pinigines kompensacijos už neturtinių vertybių pažeidimą dydį konkrečioje situacijoje. Be to, sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio, kiekvienu konkrečiu atveju būtina vertinti kriterijų visumą, t. y. ir aplinkybes, dėl kurių neturtinės žalos dydis gali būti nustatytas didesnis, ir aplinkybes, dėl kurių šios žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutartį civilinėje byloje *L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005*; 2006 m. birželio 12 d. nutartį civilinėje byloje *P. D. v. R. V., A. V., kt., bylos 2K-60/2006, kt.*). Taigi teismo sprendime kiekvienu atveju turi būti pateikti motyvuoti argumentai dėl to, kokiais kriterijais remdamasis teismas sprendžia, kad konkrečiu atveju neturtinė žala turi būti įvertinama būtent tokia pinigų suma." Tai yra labai tinkama išvada pradedant analizuoti neturtinės žalos dydžius, kokie yra priteistini Lietuvos teismų praktikoje pagal atskiras nusikalstamas veikas. Toliau darbe yra pateikiama lentelė, kurioje, vadovaujantis pastarųjų 5 metų (2008-2012 m.) teismų praktika (iki LAT nuėjusiomis baudžiamosiomis bylomis ir publikuojamomis LAT nutartimis), apibendrinti vidutiniai priteistų neturtinių žalų dydžiai pagal atitinkamas nusikalstamas veikas:

1 lentelė. Neturtinės žalos kompensacijų dydžiai baudžiamosiose bylose 2008-2012 m. laikotarpyje

Veika	Neturtinės žalos atlyginimui priteistos sumos	Vidutiniškai
Nusikaltimai žmogaus gyvybei (BK XVII skyrius)	2 000 - 300 000 Lt	50 000 Lt
Nusikaltimai žmogaus sveikatai (BK XVIII skyrius)	500 - 130 000 Lt	18 000 Lt
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (BK XXI skyrius)	1 000 - 20 000 Lt	10 000 Lt
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams (BK XXVIII skyrius)	500-30 000 Lt	10 000 Lt

Pirmiausia, kas pastebėtina iš šios lentelės, yra tai, kad priteistinos neturtinės žalos sumos mažėja mažėjant nusikalstamos veikos pavojingumui. Tai galima paaiškinti tuo, kad kuo mažiau pavojinga nusikalstama veika yra įvykdyta, tuo, savaime suprantama, yra padarytos ir mažesnės pasekmės žmogui tiek fizine, tiek ir psichine prasme. Pavojingiausia veika yra žmogaus gyvybės atėmimas ir šiuo atveju yra priteisiamos didžiausios kompensacijos neturtinės žalos atlyginimui. Nors, reikia pabrėžti, teisinėje literatūroje ne visi autoriai nori sutikti su tokiu nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos traktavimu. Štai S. Cirtautienė teigia, kad tokia teismų praktika, kai baudžiamosiose bylose didžiausias neturtinės žalos dydis priteisiamas nukentėjusiojo artimiesiems, kai dėl nusikaltimo atimama gyvybė, o net sunkiausių sveikatos sužalojimų bylose tiesiogiai žalą patyrusiems asmenims priteisiami neturtinės žalos atlyginimo dydžiai yra mažesni, yra kritikuotina, nes "dažniausiai nurodomas argumentas, kad gyvybė yra labiausiai saugotina vertybė, todėl neturtinės žalos atlyginimas turi būti didžiausias, negali būti vertinamas kaip pagrįstas, nes neatitinka kompensacinių civilinės teisės tikslų, be to, šiuo atveju žala priteisiama ne tiesiogiai nukentėjusiems asmenims, o nukentėjusiojo artimiesiems, kuriems priteistinos žalos dydžiai kitose Europos šalyse yra kur kas mažesni nei nukentėjusiems, patyrusiems sunkių sveikatos sužalojimų. Tokios praktikos, kaip iš esmės rodančios baudinį neturtinės žalos pobūdį Lietuvoje, turėtų būti atsisakyta, o baudiniai tikslai, jei to reikia, gali būti pasiekiami ne civilinės, o baudžiamosios teisės priemonėmis"⁵⁶. Iš esmės, galima sutikti su tokia autorės kritika, netgi pripažįstant, kad ir artimieji, netekę sau artimo asmens, išgyvena tikrai baisias kančias, tačiau sunkius sveikatos sužalojimus patyrusių asmenų, kurie galbūt jau niekada gyvenime nebeturės progos gyventi visavertį gyvenimą, kančias vertinti kaip mažesnes ir kompensuoti mažesnio dydžio sumomis, nėra gera praktika. Vis dėlto, kaip matyti iš pateiktos lentelės, tokia praktika Lietuvos teismuose yra įsivyravusi.

Kitas pastebėjimas dėl Lietuvoje priteistinių neturtinės žalos sumų, yra tas, kad priteisiamos gana nedidelės kompensacijos. Tai, kad teismai nepalaiko visuomenėje įsivyravusios tendencijos patirtą neturtinę žalą įvertinti šimtatūkstantinėmis ir netgi milijoninėmis sumomis, yra iš esmės teisinga, nes kitaip neturtinės žalos institutas gali tapti pasipelnymo priemone. Vis dėlto, tik kelių dešimčių tūkstančių litų kompensacijos netgi sunkiausių nusikaltimų atveju, yra gana mažos. Pažymėtina, kad CK nenustato atlygintinos neturtinės žalos minimumo ar maksimumo - ją turi įvertinti teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes bei į aptartus neturtinės žalos nustatymo kriterijus. Taip pat atsižvelgiama į sukaupią teismų praktiką (todėl ir šiame darbe neturtinės žalos atlyginimas analizuojamas apžvelgiant susiformavusią teismų praktiką). Štai pavyzdžiui, mažindamas autoįvykyje žuvusiojo artimajam

⁵⁶Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. -P. 193.

priteistinos neturtinės žalos dydį, LAT pasisakė: "nustatydamas neturtinės žalos dydį apeliacinės instancijos teismas nukrypo nuo susiklosčiusios teismų praktikos šios kategorijos bylose už analogiškas veikas. Teismų praktikoje susiformavusi nuostata, jog įprastiniu atveju už žmogaus žūtį neturtinės žalos dydis vidutiniškai yra nuo 80 000 iki 100 000 Lt. Apeliacinės instancijos teismas priteisė 150 000 Lt, neturtinės žalos atlyginimą, nors motyvuose pripažino, jog autoįvykio padariniams turėjo įtakos ir paties žuvusiojo rizikingas elgesys – leistino greičio viršijimas. Remiantis šiomis aplinkybėmis, neturtinės žalos dydis mažintinas."⁵⁷

Neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, nes neturtinės žalos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais. Vis dėlto, nuspręsdamas, kokio dydžio neturtinė žala priteisiama nukentėjusiajam, teismas turi parinkti tokio dydžio piniginę kompensaciją, kuri kuo teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo neturtinėms vertybėms padarytą žalą. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, neturtinės žalos kompensacijos paskirtis - nesant galimybės nukentėjusįjį asmenį grąžinti į pradinę padėtį, buvusią iki teisės pažeidimo padarymo, kuo labiau sušvelninti neigiamus padarinius, suteikti jam tokio dydžio pinigų sumą, kuri leistų nukentėjusiajam patirti tokius teigiamus išgyvenimus, kurie kompensuotų patirtus neigiamus išgyvenimus. Kokio dydžio ši suma turėtų būti ir ar sumos, priteisiamos Lietuvoje, yra pakankamos pagrindiniam neturtinės žalos kompensavimo tikslui pasiekti? S. Cirtautienė cituoja užsienio šalių teisės doktrinos atstovus, kurių nuomone, "esminis klausimas nustatant neturtinės žalos dydį - kiek pinigų protingam žmogui, turinčiam vidutinę normalią emocinę, socialinę ir kultūrinę patirtį, reikėtų įgyti neturtinėms vertybėms, kurios, atsižvelgiant į vyraujančią socialinę požiūrį, yra lygios patiriams neigiamiems išgyvenimams"⁵⁸. Autorė taipogi pateikia duomenis apie kitose ES valstybėse priteistinių neturtinių žalų dydžius, pvz. sveikatos sužalojimo bylose, ir šie dydžiai, netgi turint omenyje valstybių ekonominio išsivystymo lygį, yra ženkliai didesni nei Lietuvoje (net jeigu taikytume analogiją, kad 1 euras šiose šalyse turi panašų ekvivalentą kaip 1 litas Lietuvoje): Vokietijoje - iki 500 000 eurų, Austrijoje - iki 220 000 eurų.⁵⁹

Kadangi populiariausios bylos baudžiamajame procese, kur yra priteisiama neturtinė žala, yra gyvybės atėmimo ir sveikatos sužalojimo bylos, verta atskirai apžvelgti keletą pastarųjų metų teismų sprendimų šio pobūdžio bylose, pateikiant pagrindines tendencijas, kuo vadovaujantis teismai neturtinės žalos atlyginimui parenka tokio dydžio kompensacijas, kokios yra priteistos.

⁵⁷LAT BBS 2010-05-11 nutartis Nr. 2K-173/2010.

⁵⁸Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - P. 179.

⁵⁹Ten pat. - P. 176.

Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo bylose, pagal pateiktą lentelę pastebėtina, kad šio pobūdžio bylose yra itin plati priteisiamų kompensacijų už neturtinę žalą sumų amplitudė. Mažiausios kompensacijos gali siekti tik kelis tūkstančius Lt, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo neprotinga suma, tikrai negalinti atlyginti artimojo netekties kančių, ir gali būti priteisiamos kelių šimtų tūkstančių Lt dydžio kompensacijos, jau artimos Vakarų Europos teismų praktikai, tačiau pažymėtina, kad bylų su priteistomis tokio dydžio kompensacijos nėra itin daug. Kaip rodo cituotas pavyzdys, teismai, priteisdami neturtinę žalą už artimojo praradimą, yra linkę neperžengti 100 000 Lt ribos. Neturtinės žalos priteisimo kriterijų analizė parodė, kad nužudymo bylose esminis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus yra jos pasekmės, kurios vertinamos, atsižvelgiant į asmenų patirtų praradimų dydį, jų įtaką tolesniam gyvenimui, darbinei veiklai, šeiminiams santykiams. Netgi tais atvejais, kai teismas priteisia tikrai mažas, ne 10 000 Lt nesiekiančias kompensacijas, jo motyvas būna ne tokie neturtinės žalos vertinimo kriterijai, kaip žalą padariusio asmens turtinė padėtis, galėjimas ar ne sumokėti priteistiną neturtinę žalą, bet būtent tai, kokio dydžio praradimus patyrė asmuo. O šie praradimai paprastai yra vertinami pagal asmens, kurio naudai prašoma priteisti neturtinę žalą, ir mirusio asmens santykius. Štai tyčinio nužudymo byloje, kurioje buvo prašoma priteisti neturtinę žalą 3 nužudytojo vaikams, teismas, 2 aukos nepilnametėms dukterims priteisdamas neturtinės žalos atlyginimui tik po 5000 Lt, pasisakė, kad dukterys "dėl savo amžiaus turėjo mažesnes galimybes suvokti tėvo netektį, nes joms gimus tėvai jau gyveno atskirai, tėvas A. K. ilgą laiką buvo įkalinimo įstaigoje ir dėl to akivaizdžiai mergaitės turėjo silpnesnę ryšį su tėvu. Taigi teismas neturėjo pagrindo visiems trimis vaikams priteisti po 30 000 Lt neturtinės žalos atsižvelgiant į tai, kad vaikų ir nužudyto tėvo santykiai nebuvo artimi, bendravo jie tik periodiškai, dėl vaikų išlaikymo ir K. K. tėvystės vyko teisminiai ginčai, iš teismo dokumentų matyti, kad A. K. vengė bendrauti su vaikais ir juos išlaikyti."⁶⁰ Tačiau kitose bylose, kuriose iš esmės nukentėjusiųjų ir jų žuvusiųjų artimųjų ryšiai buvo gana panašūs (tėvai-kartu gyvenę vaikai, sutuoktiniai), teismai priteisia labai skirtingų dydžių neturtinę žalą. Maksimaliai ji gali siekti netgi 300 000 Lt ir teismai nepateikia jokių išsamesnių argumentų, kodėl būtent tuo atveju pasirinkta tokia, galima sakyti, nuo praktikos nukrypstanti suma. Pavyzdžiui, dviejų nužudymo bylų, kuriose buvo priteista po 300 000 Lt neturtinės žalos teismo argumentai: "Savo sprendimą dėl neturtinės žalos dydžio teismas nuosprendyje išsamiai argumentavo ir nustatydamas neturtinės žalos dydį atsižvelgė į tai, kad nuteistieji veikdami bendrininkų grupe padarė labai sunkų ir negrįžtamas pasekmes sukėlusį nusikaltimą (siekdami nuslėpti padarytus nusikaltimus atėmė gyvybę kitam žmogui), ir nors nuteistieji niekur nedirba, tačiau byloje yra duomenų apie nuteistojo T. P. nuosavybės teise turimą nekilnojamąjį turtą, taip pat į nukentėjusiajam padarytos turtinės žalos

⁶⁰LAT BBS 2009-11-24 nutartis Nr. 2K-476/2009.

dydį.⁶¹ "neturtinės žalos požymiai, kurie yra vertinamieji, ir juos įvertina teismas nustatydamas neturtinės žalos dydį. Tai yra pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nagrinėjimo ir vertinimo dalykas; be abejo, šie teismai privalo atsižvelgti į susiformavusią neturtinės žalos dydžio analogiškose bylose teismų praktiką. Kasatorius M. B. savo skundo argumento, kad priteistos neturtinės žalos dydis neatitinka susiformavusios teismų praktikos, nepagrindė teisminiais precedentais. Beje, pagal juos priteistos neturtinės žalos dydis kvalifikuoto nužudymo bylose siekia ir 300 000 Lt."⁶² Tačiau anksčiau šiame darbe buvo cituota teismo nutartis, kurioje buvo kaip tik mažintas neturtinės žalos dydis iki 100 000 Lt, pasisakant, kad tokia yra susiformavusi praktika. Taigi, matyti, kad priteistinos neturtinės žalos dydį nužudymo bylose praktiškai lemia skirtingas teisėjų kolegijų supratimas, kokios sumos yra tinkamos atlyginti patirtą neturtinę žalą ir kokios vyrauja praktikoje. Tai nėra gerai, nes susidaro paradoksali situacija, kai skirtumai tarp priteisiamų neturtinių žalų tos pačios kategorijos bylose yra neproporcingai dideli.

Panaši situacija ir sveikatos sužalojimo bylose, kur taip pat lemiamu kriterijumi, nustatydami neturtinės žalos dydį, teismai turėtų laikyti patirtos žalos pasekmes. Šiuo atveju skirtumą tarp žalos sumų galima paaiškinti bent tuo, kad sužalojimai gali būti labai skirtingo masto ir yra vertinami kiekvienu konkrečiu atveju: žiūrima, kokį gyvenimą nukentėjęs gyveno iki sužalojimo, kokio dydžio sužalojimai buvo patirti ir kaip jie paveikė jo ateitį, galiausiai, analizuojant teismų praktiką, matyti, kad skirtingų dydžių atlygintinos neturtinės žalos sumos priklauso ir nuo to, kiek savo patirtą žalą įsivertina pats nukentėjęs. Jeigu netgi sunkaus sveikatos sutrikdymo bylose nukentėjęs žalai atlyginti paprašo 10 000 Lt, tiek teismas jam ir priteisia. Vis dėlto, jau minėta, kad Lietuvoje, skirtingai nuo kitų valstybių, įsitvirtinusi praktika sveikatos sužalojimo bylose priteisti mažesnes sumas nei gyvybės atėmimo bylose, ir tokia praktika teisinėje literatūroje yra dažnai kritikuojama. Kaip teisingai pažymi S. Bikelis, "Sprendimai priteisti 50–60 tūkst. sumas dėl nusikaltimo tapusiems visiškai neįgaliems asmenims taip pat kelia abejonių dėl jų proporcingumo. Priteisus tokią sumą asmeniui, kurio dešinioji kūno pusė tapo paralyžiuota, sutriko kalba, jam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis ir jis gali tenkinti savo buitines, fizines reikmes tik nuolat padedamas savo sutuoktinės, darbingumas tik 10 proc., susidaro įspūdis, kad nusikaltimu buvo „sudaužyta“ ne asmens sveikata ir visaverčio gyvenimo perspektyvos, o viso labo jo ne itin brangus naujas automobilis."⁶³ Vėlgi, dalyje bylų teismai pasirenka neturtinę žalą sunkius sužalojimus patyrusiems asmenims mažinti, vadovaujantis tokiais kriterijais, kaip aukos ir nukentėjusiojo santykiai iki nusikaltimo, nors šiuo atveju svarbiausias kriterijus turėtų būti nusikaltimo

⁶¹LAT BBS 2007-07-27 nutartis Nr. 2K-210/2007.

⁶²LAT BBS 2008-09-23 nutartis Nr. 2K-245/2008.

⁶³**Bikelis S.** Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo. - P. 37.

pasekmės. Štai byloje, kurioje brolio sukeltas sužalojimas padarė nukentėjusiajam kiauryminę durtinę–pjautinę pilvo žaizdą su skrandžio bei kepenų pažeidimu, kraujo išsiliejimu pilvo ertmėje, teismas priteisdamas neturtinės žalos atlyginimui tik 10 000 Lt, motyvavo: "nukentėjusiajam P. B. nusikaltimu turtinė žala nepadaryta, nusikaltimui padaryti įtakos turėjo brolių tarpusavio priešiški santykiai, tiek nukentėjusiojo, tiek nuteistojo elgesys bendraujant tarpusavyje dažnai neatitikdavo visuomenėje nusistovėjusių moralės normų, ir atsižvelgęs į tai, kad nuteistasis J. B. yra pensininkas"⁶⁴. Tai rodo, kad taip pat kaip ir gyvybės atėmimo bylose, pernelyg daug valios paliekama konkrečiai teismo kolegijai ir nėra vieningos žalos dydžio nustatymo praktikos, o teismų priteisiami neturtinės žalos dydžiai kai kuriais atvejais yra daugiau žeidžiantys nukentėjusiojo jausmus negu iš tikro kompensuojantys patirtą žalą, išreiškiantys nukentėjusiajam pagarbą ir užuojautą.

Galima teigti, kad nors įstatymas ir įtvirtina atitinkamus neturtinės žalos priteisimo kriterijus, tačiau jie yra gana abstraktūs ir todėl daug paliekama teismų valiai. Atitinkamai formuojasi labai nevienoda teismų praktika tos pačios kategorijos bylose. Susiduriama su problema, kad nėra vieningo teisės taikymo. Priteisiamų neturtinių žalų dydžiai ženkliai skiriasi, o teismų argumentai būna ir gana kvestionuoti. Tai, savaime suprantama, nedidina visuomenės pasitikėjimo teismais ir jų darbu. Lietuvoje nėra neturtinės žalos apskaičiavimo metodikos ar gairių, kaip kai kuriose kitose Europos valstybėse (Didž. Britanija, Prancūzija, Vokietija, Italija, Ispanija ir kt.), kur neturtinės žalos dydžiai yra gana standartizuoti. Štai Vokietijoje ar Didž. Britanijoje remiantis suformuotos teismų praktikos pavyzdžiais, yra parengtos neturtinės žalos atlyginimo lentelės, Prancūzijoje ar Italijoje yra parengtos neturtinės žalos atlyginimo lentelės, vadovaujantis medicinos ekspertų nustatomu sužalojimo laipsniu ir atitinkamu piniginiu jo įvertinimu, kurį atlieka teismų praktika, teisės doktrinos atstovai ar teisės ekspertai. Šios lentelės teismams nėra privalomos, tačiau yra labai vertingos sprendžiant priteistino neturtinės žalos dydžio konkrečiose bylose klausimą, nes yra pradinis rodiklis, leidžiantis teismui "atsispirti", nustatant teisingą neturtinės žalos dydį, ir tinkamai įvertinti konkrečias bylos aplinkybes, įstatymo ar teismų praktikos suformuotus vertinamuosius kriterijus, sudarančius pagrindą nustatyti didesnę ar mažesnę atlygintinos neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, o aukštesnės instancijos teismams - vertinti žemesnių instancijų teismų priimtų sprendimų pagrįstumą tais atvejais, kai teismai, nemotyvuodami sprendimo, iš esmės nukrypsta nuo suformuotų ankstesnėse analogiškose bylose neturtinės žalos dydžių.⁶⁵ Lietuvoje CK 6.250 str. 2 d. taip pat įtvirtina vertinamuosius neturtinės žalos nustatymo kriterijus, tačiau daugiau pagalbos teismams, sprendžiantiems konkrečias neturtinės žalos atlyginimo bylas, paruošta nebuvo. Manytina, kad

⁶⁴LAT BBS 2008-12-16 nutartis Nr. 2K-408/2008.

⁶⁵Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - P. 176.

tai yra pagrindinė priežastis, kodėl praėjus kiek daugiau nei dešimtmečiui nuo neturtinės žalos instituto įvedimo Lietuvos teisinėje sistemoje, yra susiklosčiusi situacija, kuomet bylos su gana panašiomis aplinkybėmis buvo išspręstos skirtingai ir vis dar nėra galutinai aišku, kaip turėtų būti taikomi CK 6.250 str. 2 d. įtvirtinti neturtinės žalos kriterijai, nustatant konkrečių priteistinių kompensacijų dydžius. Pagrindinis ir bene vienintelis bandymas spręsti šią problemą buvo LAT bandymas vienodinti teismų praktiką neturtinės žalos priteisimo bylose (2008 m. teismų praktikos apžvalga).

Apibendrinant, teigtina, kad Lietuvoje priteisiant nusikalstama veika padarytą neturtinę žalą susiduriama su vieningo teisės taikymo problema. CK 6.250 str. 2 d. pateikia kriterijų, pagal kuriuos yra vertinama, ar buvo patirta neturtinė žala ir kokio dydžio žala buvo patirta, sąrašą. Šie kriterijai yra vertinamojo pobūdžio, o sąrašas nėra baigtinis. Taip teismams paliekama diskrecijos laisvė sprendžiant pagal konkrečios bylos aplinkybes. Patys kriterijai yra gana abstraktūs, tačiau manytina, kad nėra poreikio juos smulkinti ar tikslinti keičiant teisės normas. Atliktas tyrimas rodo, kad Lietuvoje priteistinių neturtinių žalų dydžiai ženkliai skiriasi, o teismų argumentai dėl priteistos neturtinės žalos dydžio neparemti objektyviais šaltiniais, kaip neturtinės žalos apskaičiavimo metodika ar gairės.

IŠVADOS

Atlikto tyrimo eigoje hipotezė, kad neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese reglamentavimas nėra pakankamas ir egzistuoja nusikalstama veika patirtos neturtinės žalos fakto ir dydžio nustatymo problema, mano nuomone, pasitvirtino tik iš dalies. Paprastai teismams nekyla problemos nustatant, ar neturtinė žala buvo patirta, tačiau susiduriama su teisingo neturtinės žalos dydžio nustatymo problema. Vis dėlto, pastaroji problema yra sąlygota ne tiek nepakankamo teisinio reguliavimo, kiek spragų teismams taikant teisę ir vieningos teismų praktikos nebuvimo.

Darbo uždaviniai buvo pasiekti. Tai rodo šios tyrimo išvados:

1. Neturtinė žala yra viena iš civilinės atsakomybės formų, kuria siekiama atlyginti asmens patirtą fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, pažeminimą, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą ir kitą.
2. Neturtinės žalos atlyginimas atlieka 3 funkcijas: baudžiamąją, kompensacinę ir prevencinę. Pagrindinis tikslas, kurio siekiama neturtinės žalos priteisimu, yra teisingai kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį skausmą, neigiamus išgyvenimus, nepatogumus, tačiau neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi.
3. Dėl neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese, teikdami civilinį ieškinį, gali kreiptis: 1) asmenys, tiesiogiai nukentėję nuo teisės pažeidimo ir patyrę tam tikrų dvasinio pobūdžio praradimų ar pakenkimų; 2) gyvybės atėmimo ir sveikatos sužalojimo bylose - tretieji asmenys, artimai susiję su nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiu asmeniu, ir įrodę patirtą žalą.
4. Neturtinės žalos atlyginimo sąlygos ir skaičiavimo kriterijai yra numatyti CK 6.250 str. 2 d. Teismas, įvertindamas neturtinę žalą pinigais, nustatydamas jos dydį, atsižvelgia į visas reikšmingas bylos aplinkybes, žalos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį, taip pat vadovaujasi sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijais.
5. CK nepateikia neturtinės žalos atlyginimo kriterijų hierarchijos, tačiau pagal teismų praktiką absoliučių vertybių – gyvybės, sveikatos – gynimo atveju esminis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus yra jos pasekmės, kurios vertinamos, atsižvelgiant į asmenų patirtų praradimų dydį, jų įtaką tolesniam gyvenimui, darbinei veiklai, šeiminiams santykiams.

6. Lietuvoje didžiausios kompensacijos neturtinės žalos atlyginimui priteisiamos žmogaus gyvybės atėmimo atveju. Tokia praktika sietina su baudine neturtinės žalos funkcija ir jos turėtų būti atsisakyta, suvienodinant neturtinės žalos kompensacijas gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo bylose.

7. Neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimui priteisiamos gana nedidelės, lyginant su kitomis Europos šalimis, kompensacijos. Be to, gyvybės atėmimo bylose yra itin plati priteisiamų kompensacijų už neturtinę žalą sumų amplitudė. Priteistinos neturtinės žalos dydį praktiškai lemia skirtingas teisėjų kolegijų supratimas, kokios sumos yra tinkamos atlyginti patirtą neturtinę žalą ir kokios vyrauja praktikoje.

8. Nors įstatymas ir įtvirtina atitinkamus neturtinės žalos priteisimo kriterijus, tačiau jie yra gana abstraktūs ir daug paliekama teismų valiai, todėl formuojasi labai nevienoda teismų praktika tos pačios kategorijos bylose. Priteisiamų neturtinių žalų dydžiai ženkliai skiriasi, o teismų argumentai dėl priteistos neturtinės žalos dydžio neparemti objektyviais šaltiniais, kaip neturtinės žalos apskaičiavimo metodika ar gairės.

PASIŪLYMAI

1. Reikalingas vieningos teismų praktikos formavimas dėl neturtinės žalos, padarytos nusikalstamomis veikomis, priteisimo. Šiuo atveju didesnę įdirbę turėtų atlikti LAT, atnaujindamas 2008 metų apžvalgą dėl neturtinės žalos priteisimo baudžiamosiose bylose, taip pat ir kiti teismai, formuodami bendrą praktiką tokio pobūdžio bylose.
2. Siūlytina svarstyti galimybę perimti Vakarų Europos valstybių patirtį sukuriant pagalbines priemones teismams, sprendžiantiems neturtinės žalos atlyginimo bylas, t.y. parengti neturtinės žalos kompensacijos dydžio apskaičiavimo metodiką arba sudaryti orientacinių neturtinės žalos sumų pagal atitinkamas veikas lenteles. Vis dėlto, šios priemonės neturėtų paneigti teismų nepriklausomumo, todėl turėtų veikti tik kaip papildomos, teismų darbą palengvinančios ir aiškumo visuomenėje įnešančios priemonės.
3. Siūlytina suvienodinti neturtinės žalos, priteisiamos gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sužalojimo bylose dydžius, taip Lietuvoje sudarant prielaidas baudinės neturtinės žalos priteisimo funkcijos išvengimui.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Įstatymai ir kiti teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
6. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai:

7. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai".
8. LR Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo", Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymo (1998 m. kovo 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą" (1992 m. balandžio 9 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai".

Specialioji literatūra:

9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras/ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. /red. Goda G. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 1: Bendrosios nuostatos/V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. – Vilnius: Justitia, 2001.
11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 2: Asmenys/V. Mikelėnas, G. Bartkus, V. Mizaras, Š. Keserauskas. – Vilnius: Justitia, 2002.

12. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1. / Mikelėnas V. – Vilnius: Justitia, 2003.
13. **Ažubalytė R.** Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida // Jurisprudencija. 2010, t. 4(122).
14. **Bikelis S.** Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo // Teisės problemos. 2011, Nr. 4 (74).
15. **Cirbautienė S.** Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas// Jurisprudencija. 2005, t. 71 (63).
16. **Cirbautienė S.** Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju// Justitia. 2006, Nr. 2 (60).
17. **Cirbautienė S.** Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę// Jurisprudencija. 2007, t. 2 (92).
18. **Cirbautienė S.** Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. - Vilnius: Justitia, 2008.
19. **Gavrilovienė M.** Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes // Jurisprudencija. 2006, t. 6 (84).
20. **Juzukonis S.** Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese: daktaro dis.soc. mokslai: teisė (01S)/ LTU.- V., 2002.
21. **Juzukonis S.** Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis // Jurisprudencija, 2002, t. 24 (16).
22. **Matuizienė E.** Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese // Socialinių mokslų studijos, 2012, Nr. 4(3).
23. **Rudzinskas A.** Nusikalstama veikla padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai: daktaro dis.soc. mokslai: teisė (01S)/ LTA.- V., 2001.
24. **Rudzinskas A.** Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje//Jurisprudencija. 2001, t. 21 (13).
25. **Rudzinskas A.** Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse// Jurisprudencija. 2002, t. 28 (20).
26. **Rudzinskas A.** Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai// Jurisprudencija. 2003, t. 37 (29).
27. **Vasiliauskas J., Rudzinskas A.** Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema // Jurisprudencija. 2000, t. 17 (9),

28. **Volodko R.** Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika// Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007.
29. **Volodko R.** Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika // Teisė. 2007, Nr. 63.
30. **Volodko R.** Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje: daktaro dis.soc. mokslai: teisė (01S)/ VU.- V., 2009.
31. **Volodko R.** Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. - Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
32. **Koziol H., Steininger B. C.** European Tort Law 2010. - De Gruyter, 2011.
33. **Rogers H. W. V. (ed.)** Damages for Non-Pecuniary Loss in Comparative Perspective. - Wien: Springer-Verlag, 2001.

Teismų praktika:

34. LAT BBS 2006-01-31 nutartis Nr. 2K-63/2006.
35. LAT BBS 2006-02-07 nutartis Nr. 2K-60/2006.
36. LAT BBS 2006-09-19 nutartis Nr. 2K-470/2006.
37. LAT BBS 2006-12-12 nutartis Nr. 2K-669/2006.
38. LAT BBS 2007-01-23 nutartis Nr. 2K-55/2007.
39. LAT BBS 2007-03-20 nutartis Nr. 2K-209/2007.
40. LAT BBS 2007-07-27 nutartis Nr. 2K-210/2007.
41. LAT BBS 2007-12-27 nutartis Nr. 2K-853/2007.
42. LAT BBS 2008-02-19 nutartis Nr. 2K-82/2008.
43. LAT BBS 2008-04-08 nutartis Nr. 2K-171/2008.
44. LAT BBS 2008-09-23 nutartis Nr. 2K-245/2008.
45. LAT BBS 2008-09-30 nutartis Nr. 2K-365/2008.
46. LAT BBS 2008-10-27 nutartis Nr. 2K-465/2008.
47. LAT BBS 2008-12-16 nutartis Nr. 2K-408/2008.
48. LAT BBS 2009-11-24 nutartis Nr. 2K-476/2009.
49. LAT BBS 2010-01-26 nutartis Nr. 2K-35/2010.
50. LAT BBS 2010-03-02 nutartis Nr. 2K-50/2010.
51. LAT BBS 2010-03-09 nutartis Nr. 2K-89/2010.
52. LAT BBS 2010-03-09 nutartis Nr. 2K-168/2010.
33. LAT BBS 2010-04-13 nutartis Nr. 2K-146/2010.
54. LAT BBS 2010-05-11 nutartis Nr. 2K-173/2010.

55. LAT CBS 2005-04-18 nutartis c. b. *L.Z, M.Z., V.Z, G.Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, Nr. 3K-7-255/2005.
56. LAT CBS 2005-04-25 nutartis c.b. *A.D. ir A.D. v. VšĮ Kauno 2-a klinikinė ligoninė*, Nr. 3K-3-222/2005.
57. LAT CBS 2006-06-12 nutartis c.b. *P.D. v. R.V., A.V., T.V., M.G., I.V., A.V.*, Nr. 3K-3-394/2006.
58. LAT CBS 2009-03-16 nutartis c. b. *T.N.,N.N. ir A.N. v. UAB "Mentora ir Ko"*, Nr. 3K-3-103/2009.
59. LAT CBS 2009-04-14 nutartis c. b. *V.B. v. D.S. ir V.R.N.*, Nr. 3K-3-166/2009.
60. LAT CBS 2009-12-22 nutartis c. b. *A.A. v. D.S. ir M.Š.*, Nr. 3K-3-582/2009.
61. LAT CBS 2010-02-17 nutartis c. b. *P. Š. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-89/2010.
62. LAT CBS 2010-03-01 nutartis c. b. *S. R. v. UAB "Klaipėdos autobusų parkas"*, Nr. 3K-3-53/2010.
63. LAT CBS 2010-12-27 nutartis c. b. *A.O., A.O., D.O., D.P. v. V.V. ir V.B.*, Nr. 3K-3-560/2010.
64. LAT CBS 2011-02-07 nutartis c. b. *V.B. (D.). v. A.O. ir Draudimo bendrovės „If P&C Insurance AS“ filialas.*, Nr. 3K-3-31/2011.
65. LAT CBS 2011-02-28 nutartis c. b. *M.B. v. V.V. ir M.Ž.*, Nr. 3K-7-70/2011.
66. LAT CBS 2011-03-15 nutartis c. b. *A.K. v. UAB "Ratas"*, Nr. 3K-3-114/2011.
67. LAT CBS 2011-04-12 nutartis c. b. *G.J. v. J.M.J. ir UAB DK "PZU Lietuva"*, Nr. 3K-3-171/2011.
68. LAT CBS 2011-09-20 nutartis c. b. *D.B. v. D.P. ir D.P.*, Nr. 3K-3-351/2011.
69. Lietuvos apeliacinio teismo 2007-01-16 nutartis c.b. *A.G., V.G., R.G. v. A.A.T.*, Nr. 2A-116/2007.
70. Lietuvos apeliacinio teismo 2009-06-02 nutartis c.b. *V.B. v. D.G.*, Nr. 2A-22/2009.
71. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalga // Teismų praktika. 2008, Nr. 29.

SANTRAUKA

Darbo tema - "Nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimas".

Darbe aptariama, kokia neturtinės žalos samprata yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos teisės aktuose, konkrečiai, Civilinio kodekso 6.250 str. Atskleidžiama, kokios pagrindinės funkcijos teisinėje literatūroje priskiriamos neturtinės žalos atlyginimui bei išskiriama kompensacinė neturtinės žalos funkcija, kaip pagrindinė šio teisinio instituto funkcija šiuolaikinėje visuomenėje. Antroje darbo dalyje gilinamasi į neturtinės žalos atlyginimo baudžiamosiose bylose procesą: pirmame skyriuje atskleidžiamos civilinio ieškinio atsiradimo procese prielaidos bei nagrinėjimo ypatumai, antrame skyriuje atskirai aptariama, kokie asmenys turi teisę procese būti pripažinti civiliniais ieškovais ir reikalauti atlyginti jų patirtą neturtinę žalą. Trečia darbo dalis skirta neturtinės žalos atlyginimo kriterijų, įtvirtintų Civilinio kodekso 6.250 str. 2 d. analizei, bandant išskirti teismų praktikoje susiformavusią savotišką šių kriterijų hierarchiją arba bent svarbą atskiros kategorijos bylose. Taipogi atliekamas tyrimas, kokio dydžio kompensacijos yra priteisiamos pastaraisiais metais baudžiamosiose bylose atlyginant nukentėjusiųjų patirtą neturtinę žalą, atskleidžiama tendencija gyvybės atėmimo bylose priteisti ženkliai didesnes kompensacijas nei sunkaus sveikatos sužalojimo bylose, tačiau taip pat pastebimas žymus atotrūkis tarp priteisiamų kompensacijų dydžių tos pačios kategorijos bylose. Tai rodo egzistuojančias teisės taikymo Lietuvoje problemas konkrečiu neturtinės žalos instituto atžvilgiu.

Apibendrinant daroma išvada, kad nors įstatymas ir įtvirtina atitinkamus neturtinės žalos priteisimo kriterijus, tačiau jie yra tokie abstraktūs ir tiek daug paliekama teismų valiai, kad formuojasi labai nevienoda teismų praktika tos pačios kategorijos bylose. Priteisiamų neturtinių žalų dydžiai ženkliai skiriasi, o teismų argumentai dėl priteistos neturtinės žalos dydžio neparemti objektyviais šaltiniais, kaip neturtinės žalos apskaičiavimo metodika ar gairės. Teikiami atitinkami pasiūlymai.

SUMMARY

Topic discussed - "Compensation of the non-pecuniary loss in the criminal offense cases".

The paper discusses the concept of the non-pecuniary loss as established in the Lithuanian legislation, specifically in the Art. 6.250 of the Civil Code. It shows what functions the non-pecuniary loss has according to the legal literature and it singles out the compensational function as the main function of the non-pecuniary loss in the modern society. The second part of the thesis explores the legal process of the compensation of the non-pecuniary loss in the criminal offence cases: the first section reveals the preconditions of the civil action in the legal process and the features of its hearing, the second section analysis who has the right to be recognized as the civil applicant for the claim of the non-pecuniary loss. The third part of the paper is intended for the analysis of the criteria of the non-pecuniary loss laid down in the Art. 6.250, section 2 of the Civil Code and has the intension to distinguish the sort of the hierarchy of the criteria or at least to discover the importance of the individual criteria according to the categories of the separate cases. Also under the investigation are the sizes of compensations of the non-pecuniary loss to be awarded in criminal offence cases in the recent years. The tendency revealed is that the compensation of the non-pecuniary loss in the loss of life cases is significantly higher than the compensation in the cases of the serious personal injury, but also a significant gap between the size of compensation in the same category cases is discovered. It shows the existing issues in the field of the application of the law in respect to the non-pecuniary loss in Lithuania.

In summary, it is concluded that, although the law establishes the relevant criteria for the compensation of the non-pecuniary loss, but they are so abstract that courts are left with their own freedom and so the very conflicting case-practice has been under the formation in the almost similar cases. The size of the non-pecuniary loss compensated vary considerably and the arguments of the courts are not based on the objective sources as the calculation methodology or guidelines. The corresponding proposals are given.